

Hospitaler og milde Stiftelser i Norge

i Middelalderen.

Foredrag,

holdte i det medicinske Selskab i Kristiania 1881

af

Dr. med. L. Faye.

Aftryk fra Norsk Magazin for Lægev.
XII Bd. 3—4 Hefte.

Kristiania.

Det Steenske Bogtrykkeri.

1882.

Indhold.

Literatur: De til denne Afhandling væsentligst benyttede Skrifter er følgende:

L. A. Muratori: De hospitalibus, peregrinorum, infirmorum, infantium expositorum etc. Antiquitates Italicæ. T. 3; Dissertat. 37, Mediolan. 1740.

Jaffé: De arte medica sæcul. XII. Berolin 1852.

Acta conciliorum et Epistolæ decretal. ac constitiut. summorum pontificum. Tom VI—VII. Paris 1714.

H. Hæser: a) Lehrbuch der Geschichte der Medicin und der epidemischen Krankheiten. 3 Aufl. Jena 1875—81. b) Geschichte christlicher Kranken-Pflege und Pflegerschaften. Berlin 1857.

Riegels: Forsøg til Kirurgiens Historie. Kjøbenhavn 1786.

De islandske Annaler. Kjøbenhavn 1847.

Diplomatarium Norvegicum. (I—XI B.)

De gamle norske Love, — ved Keyser og Munch. Kristiania 1846.

Absalon Pedersøn: a) Norges Beskrivelse (1567—70). b) Bergens Kapitelsbog.
M. Hofnagel: Optegnelser.
Herlof Lauritssøn: Bergens Fundats.
Edvard Edvardsøn: Bergens Beskrivelse (1674—94).
} Norske Magazin (1—2 B.), udg. ved N. Nicolaysen. 1858—59.

N. Nicolaysen: a) Norske Fornlevninger. 1862—66. b) Norske Stiftelser. (1—4 B.)

Sagen og Foss: Bergens Beskrivelse. 1824.

Chr. Frimann: Almindelig Samling af Stiftelser og Gavebreve i Norge. 2 D. Kjøbenhavn 1777.

Topografisk-statistiske Samlinger. 2 D. 2 B.

J. E. Kraft: Topografisk-statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge. 6 D. 1820—35.

P. A. Munch: Det norske Folks Historie.

R. Keyser: Den norske Kirkes Historie under Katholicismen.

Chr. Lange: De norske Klostres Historie. 1 og 2 Udg., 1847, 1856.

Dr. Y. Nielsen: a) Det norske Veivæsen før 1814. Historisk Tidsskr. 4 B. Kristiania 1877. b) Bergen før og i Nutiden. Kristiania 1878. c) Den faste Bebyggelse i Norge. 1880.

H. F. Hjorthöi: Physisk og Ekonomisk Beskrivelse over Gulbrandsdalens Provstie i Aggershuus Stift. Kjøbenhavn 1785.

Holmberg: Bohusläns Historia och Beskrifning. 2 Udg. 3 D. Ørebro 1867.

I.

Hospitalsvæsenets Udvikling.

Iblandt de mange og vidtrækkende ydre Følger, som Kristendommens Udbredelse efterhaanden førte med sig, var Oprettelsen af en Række af forskjellige Velgjørenhedsanstalter af de første og ikke mindst betydningsfulde. Ved den Maade, hvorpaa der nu idethele blev sørget for de Syge og Nødlidende, og ved den store Udstrækning og Rækkevidde, denne Sag nu lidt efter lidt fik, stod ogsaa den nye Tid i en temmelig afgjørende Modsætning til den gamle, om der end vistnok heller ikke ganske mangler Fremtoninger af denne Art i den antike Tid.

Indien.

For ikke her nærmere at tale om det fjerne Indien[1]), hvor der tidlig ved mange buddhistiske Templer fandtes fuldstændige Hospitalsindretninger, hvor fattige Syge kunde finde Tilhold og Forpleining, var der saaledes paa flere

Grækenland.

Steder i Grækenland sørget for offentlig Lægehjælp for

[1]) I det gamle Ægypten syntes det, som om Syge ved at henvende sig til Templerne, hvortil Lægerne i den tidligere Tid gjerne var knyttede, kunde faa den nødvendige Lægehjælp for Intet; det var dog almindeligt, at de Helbredede skjænkede Templet en eller anden Gave. Om der forøvrigt fandtes nogen Ordning af Tilsynet

Trængende i Sygdomstilfælde. Dette var f. Ex. Tilfælde paa Øen Ægina paa *Herodot's* Tid (f. ca. 484 f. Kr.). I Athen og paa andre Steder blev der paa offentlig Bekostning underholdt et Slags Sygehuse — *ἰατρεῖα*[1]) —, hvor de Fattige i Sygdomstilfælde blev behandlede under Tilsyn af egne Læger. For hjælpeløse Oldinge fandtes et Tilflugtssted i Gerokomierne. Den gamle smukke, asklepiadiske Lægeed indeholdt vel Intet om nogen Forpligtelse til at bistaa Fattige; men Hippokratikerne, som erklærede, at den, der ærede Guderne, ogsaa maatte have Kjærlighed til sine Medmennesker, har vel heller ikke i Livet ganske glemt denne sin Lære.

Idethele stod dog vistnok alligevel Fattighjælpen i Grækenland paa et mindre tilfredsstillende Standpunkt. Hos Grækerne — som hos de fleste andre af Oldtidens Kulturfolk, Ægypterne, Jøderne o. a. — maatte derfor Slaveriet, selv det frivillige, blive en væsentlig Nødhjælp imod den største Trang. Det maa dog ogsaa erindres, at i det gamle Grækenland, hvor Forholdene stadigt holdt sig smaa, og Tilstanden idethele var ret god, har vel Nøden sjelden uden i Undtagelsestilfælde, som under store Krige, Farsoter eller lign., været synderlig skrigende.

---

med de Fattige, eller om der fandtes Sygehuse i Ægypten, er, saavidt vides, ikke bekjendt. Naar Ægypterne drog i Krig, fulgte der offentlige Læger med Hæren for at tilse de Syge og Saarede. Behandlingen maatte Feltlægerne, for at undgaa senere Ansvar, om det gik galt, udføre efter bestemte Regler, som var givne af de gamle berømte Mestere. Man har gjættet paa, at den saakaldte «Papyrus Ebers» indeholder nogle af disse lovbefalede Behandlingsmaader. (Smlgn. Lieblein: «Lægekunsten hos de gamle Ægyptere», N. Mag. f. Lægev. 1880, Nord. med. Arkiv, 1880; og Friis: «Medicinske Forhold hos de gamle Ægyptere», Nord. med. Arkiv, 1881.)

[1]) *ἰατρεῖα* var forøvrigt det almindelige Navn paa Lægernes private Modtagelsesrum; rimeligvis var dog ogsaa flere af disse indrettede til at optage Syge til Forpleining.

Rom. Ganske anderledes og meget værre stillede derimod Forholdene sig i Rom, hvor jo Udviklingen fandt Sted i en langt større Maalestok end i Grækenland. Desuagtet manglede Rom aldeles en regelmæssig ordnet Statsomsorg for den store fattige Mængde, naar undtages, at fattige Borgere, der havde flere Sønner, fik et lidet Bidrag til deres Opdragelse, og at der under Dyrtid blev uddelt Korn eller Levnetsmidler til Folket, hvilket jo ogsaa almindelig foregik ved de store offentlige Feste. „Panem et circenses“ var det stadige Krav. Hertil kom endnu det særegne Forhold i Rom, at Staden i lange Tider ganske savnede en særegen, uddannet Lægestand[1]).

Slaveriet var derfor ogsaa i Rom en god Nødhjælp. Herren maatte ialfald for sin egen Skyld sørge lidt for sine Arbeidsmaskiner! De haarde Romere behandlede dog hyppig sine Slaver saare grusomt. Den gamle, barske *Cato Censorius* († 149 f. Kr.) raader saaledes uden Videre til at sælge gamle og syge Slaver, ligesom man skiller sig ved andet unyttigt eller udslidt Husgeraad.

„Vendat boves vetulos, armenta delicula, oves deliculas, lanam, pellem, plaustrum vetus, ferramenta vetera, servum senem, servum morbosum, et si aliquid supersit, vendat“[2]).

---

[1]) Intet Under da, at man i Rom i 363 f. Kr. efter en fleraarig hærjende Farsot tilsidst ikke vidste noget andet Raad end at udvælge en Diktator for at slaa Aarsspigeren ind i Jupiter's Tempel.

Plinius siger endog, at den første Læge i Rom var en Græker Archagatus, som kom did i Aaret 218 f. Kr. Men Lægevæsenet kom dog ikke paa nogen fast Fod i Rom, førend Forbindelsen med Grækenland var bleven rigtig livlig og inderlig. I en senere Periode fandtes der ogsaa i det romerske Rige offentlige Statslæger; men først saa sent som i det 4de Aarhundrede eft. Kr. fik denne Sag en fastere Ordning ved Ansættelsen af de saakaldte «Archiatri populares» for de Fattige. (Hæser.)

[2]) De re rustica. Kap. 2.

Selv i meget senere Tider vilde Eierne almindeligvis kun nødig forpleie sine Slaver, naar de var syge, men udsatte dem simpelthen paa Tiberøen. Keiser *Claudius*[1]) lod derfor den Forordning udgaa, at naar en syg Slave var bleven udsat, skulde han være fri, om han blev frisk igjen.

— Quum quidam ægra et affecta mancipia in insulam Æsculapii[2]) tædio medendi exponerent, omnes qui exponerentur, liberos esse sanxit (imperator), nec redire in ditionem domini, si convaluissent, quod si quis necare quem mallet, quam exponere cædis crimine teneri[3]).

Paa de store romerske Landeiendomme fandtes dog i de senere Tider et eget Sygerum — Valetudinarium[4]) —, hvor syge eller overanstrengte Slaver blev forpleiede; efter *Celsus* var disse undertiden meget store. Offentlige Sygehuse fandtes forøvrigt ikke i det gamle Rom; kun for Vestalinderne var der i Sygdomstilfælde truffet Foranstaltninger, der kan lignes hermed. Disse blev nemlig efter den yngre *Plinius*, naar de var syge, overgivne til Matroner udenfor Templet til Pleie og Paapasning og blev ialfald i en senere Tid ogsaa behandlede af en særegen Læge.

„Angit me Fanniæ valetudo. Contraxit hanc, dum adsidet Juniæ virgini. . . . . Nam virgines, cum vi morbi atrio Vestæ coguntur excedere, matronarum cura custodiæque mandantur“. . .[5]).

---

1) Suetonius: Claudius; Kap. 25.

2) Paa Tiberøen blev der i Aaret 291 (efter Andre 294) f. Kr. bygget et Tempel for Asklepios i Anledning af en hærjende Farsot i Rom. Fra den Tid blev derfor Øen ogsaa kaldt Æskulaps Ø. Keiser Antoninus Pius lod her opføre en Bygning — et Slags Hospits — til at optage de Syge, som valfartede til Templet.

3) I den senere Codex Justinianus (Lib. VI, Tit. IV) hed det simpelthen: «Servus ægrotus, nisi ejus curam gerat dominus, sit liber, et dominus amittit in eo ius patronatus».

4) Dette Navn blev senere i Keisertiden anvendt paa de militære Lazarether, der da overalt blev indrettede ved de større, faste romerske Leire.

5) Plinius: Lib. epistol. VII; 19. Keil's Udg. Leipzig 1858.

Fra Midten af det andet Aarhundrede eft. Kr. omtales i Rom ogsaa et Slags Forsørgelsesanstalt, idet der blev skjænket en Bygning til „Æskulap's og Hygiæa's Kollegium", for at sexti af dettes Medlemmer der skulde have Bolig. Paa visse bestemte Dage blev der uddelt Penge, Vin og Brød [1]).

Den kristne Periode.

Idethele var imidlertid, som nævnt, den offentlige Omsorg for Fattige og Syge kun altfor mangelfuld og vistnok fast forsvindende i Forhold til de uhyre Krav [2]). Heri skeede der nu, som ovenfor antydet, en væsentlig Forandring, eftersom Kristendommen begyndte at trænge igjennem og komme til Magt.

At antage sig de Nødlidende og Hjælpeløse, at udøve Næstenkjærlighedens store Bud, var jo den Kristnes første Pligt. I den tidligste Tid, da Menighederne saa ofte væsentligst kun bestod af fattige og ringe Personer, blev selvfølgelig Velgjørenheden kun dreven efter en beskeden Maalestok og maatte indskrænke sig til en stille Omsorg for den enkelte Nødlidende. Men senere, da Kirken efterhaanden var bleven rig og mægtig ved de mange milde Gaver og ved Beslaglæggelsen af de store hedenske Tempelskatte, reiste der sig snart under dens Ledelse en Række af forskjellige, større og mindre, offentlige Velgjørenhedsindretninger som Fattigherberger, Pleieanstalter, Hittebørnsstiftelser [3]),

---

[1]) Hæser mener (Geschicht. 1 B. Pag. 398), at denne Stiftelse ikke egentlig kunde kaldes nogen Fattiganstalt, da det Meste af Indkomsterne tilfaldt Forstanderne.

[2]) Og dog siger Cicero: «In omni autem honesto, de quo loquimur, nihil est tam illustre, nec quod latius pateat, quam conjunctio inter homines hominum et quasi quædam societas et conjunctio utilitatum et ipsa caritas generis humani». (De finib. bonorum et malor. Lib. V, 23.)

[3]) Det maa dog ogsaa her erindres, at Keiserne Nerva og Trajan begge stærkt optraadte imod den saa gjængse Udsættelse af nyfødte Børn. Trajan lod endog 5000 Børn opdrage paa offentlig Bekostning, i hvilken Anledning Senatet lod præge en Medaille med

Sygehuse, — Xenodochier[1]), Ptokotrophier, Gerokomier, Orphanotrophier, Nosokomier o. s. v. Ja, dette skeede i den Tid i en saa stor Udstrækning, som man neppe senere har seet Magen til[2]).

Tidligst oprettedes saadanne Anstalter i det østromerske Rige[3]); og iblandt de ældste og mest berømte af dem var den saakalte Basilias i Kappadocien. Navnet har Stiftelsen faaet efter sin Grundlægger, den høit anseede Biskop *Basilius den Store* (330—379) i Cæsarea, som lod den opføre omkring Aaret 370, rimeligvis paa Foranledning af en stor Hungersnød i 368. Anstalten, som hos Samtiden gjaldt for et større Underværk end Pyramiderne og Malmkolossen paa Rhodos, var i Virkeligheden ogsaa ganske overordentlig storartet. Indenfor sine Mure omsluttede den en Samling af Fattighuse, Magdalenastiftelser, almindelige Sygehuse med særskilte Afdelinger for de Spedalske og Herbergersteder, hvor

---

Keiserens Billede paa den ene Side og en Genius, der velsigner et Barn, paa den anden. (Et Exemplar findes i Frankfurth am Main. — Hæser.)

1) Dette Ord anvendtes forøvrigt ofte i en tidligere Periode som et Slags Fællesbenævnelse for saagodtsom alle disse Velgjørenhedsanstalter . . . . «ea enim appellatio (ↄ: Xenodoch.) amplectebatur omnia caritatis domicilia, sive pauperibus, sive peregrinis, sive ægrotantibus constituta». . . . . (Muratori.)

2) Paa St. Chrysostomus's Tid (347—407) skal Kirkerne i Konstantinopel daglig have ladet bespise 3000 Fattige foruden Fanger, Fremmede, Spedalske og andre Syge. . . . «Nec tamen ecclesiæ opes diminutæ sunt«. (Chrysostomus: «Homilia in Mathæum». 67.)

Ved de store Katedralkirker blev der rundt om ogsaa oftere opført egne Bygninger for Trængende og Syge. (Smlgn. Muratori l. c. Pag. 553.)

3) I Vesten blev der i Begyndelsen kun oprettet almindelige Xenodochier, medens man sædvanlig først efter Karl den Store's Tid begyndte at opføre Indretninger, der mere udelukkende var beregnede paa at optage Syge. (Muratori.)

en Hærskare af Læger[1]), Sygepleiere, Tjenere, Haandværkere, Arbeidere o. s. v. var ansat[2]).

At de Kristnes frivillige Sygepleie og ivrige Omsorg for de Fattige[3]) i Grunden var den antike Oldtid idethele saa temmelig fremmed, fremgaar ikke mindst af den Opsigt, som dette efterhaanden vakte i den hedenske Verden. „Hvad er det", siger *Julianus Apostata*, „som gjør Galilæerne saa stærke, uden deres Menneskekjærlighed mod Fremmede og Fattige, deres Omhu for de Afdøde og hele deres, omend tilkunstlede, hellige Vandel? Og Skam være det for os, at disse Gudernes Fiender ikke blot viser Barmhjertighed mod sine egne Troesfæller, men ogsaa mod Gudernes Dyrkere!"

Han paabød derfor ogsaa, at der skulde oprettes Xenodochier rundt om i Forasien.

---

[1]) Der er opbevaret flere Breve fra Basilius til en Læge Eustathius, der skildres som en meget erfaren Mand. Hæser antyder, at han maaske har været en Søn af den bekjendte Oribasius, Keiser Julians Livlæge († 403), der bar dette Navn.

[2]) Ganske storartet virkede i saa Henseende noget senere Patriarken Johannes i Alexandrien, der ogsaa paa Grund af sin Velgjørenhed fik Tilnavnet Eleemosynarius. Foruden Oprettelsen af mange forskjellige andre Anstalter fortjener det særlig at nævnes, at han i Aaret 610 lod indrette ikke mindre end syv Bygninger rundt om i Staden til der at optage og forpleie fattige Fødende.

Cum itaque præter alia sua beneficia extruxisset xenodochia et nosocomia et ptochotrophia, eis frumentum attribuit quotidianum; tantæque hæc erant ei (ɔ: Johann.) curæ, ut etiam pauperibus feminis, quibus ad pariendum non erant habitacula, neque aliquid eorum, quæ sunt apta ad earum curationem, septem domos attribuit ex diversis locis civitatis, effeceritque, ut in eis essent lecti et stragula et suppeditatio alimentorum, qua reficeretur indigentia pauperum. C. Baronius: «Annal. ecclesiastic.; ad annum 610». (Tom 8; Kölln 1624.)

[3]) At disse Sygehuse kun, som Enkelte har ment, skulde være en Efterligning af de førnævnte indiske Anstalter, synes lidet begrundet. Endog fraregnet de svage romerske Forløbere kunde man vel let, som Hæser ogsaa antyder, uafhængig af hinanden komme til den samme, saa nærliggende Tanke.

II.

Overalt stod selvfølgelig alle disse Stiftelser og Pleieanstalter, af hvilken Oprindelse de end fra Begyndelsen af var, overensstemmende med Tidens almindelige Retning i den nøieste Forbindelse med Kirken, ligesom det idetheletaget nødvendigvis ogsaa maatte blive Geistligheden, som i den tidligere Middelalder optraadte som Folkets Raadgiver i Sygdomstilfælde. Denne Stand sad jo nemlig — ialfald i Vesten — paa ganske enkelte Undtagelser nær længe inde med Tidens medicinske som al anden Viden, efterat den gamle, græsk-romerske Lægekunst der var gaaet tilgrunde. Eiendommeligt nok er det under disse Omstændigheder at se, hvorledes Kirkemøderne Gang efter Gang fordømte denne Virksomhed som uforenelig med den præstelige Stilling, uagtet den dog hvilede paa en saa dybtfølt Trang. Disse gjentagne Fornyelser af Forbudene viser jo imidlertid ogsaa, hvor lidet de i Virkeligheden frugtede; men de synes rigtignok ligeledes bestemt at pege hen paa, at der maa have fundet ikke ringe Misbrug Sted hermed i forskjellige Retninger. Det var forresten ikke blot Lægekunsten, men ogsaa Lovkyndigheden, som det var Præsterne forment at give sig af med.

Kirkens Forhold til Lægekunsten.

De ældste Forbud i saa Henseende stammer vel fra de kristne nestorianske Skoler[1]) i Forasien, der blev grundlagte i det 5te Aarhundrede, og hvor der ikke blot blev lært Teologi, men ogsaa Medicin og anden verdslig Kundskab. Med Hensyn til den nærmere Ordning her skriver dog den ældste Efterretning sig først fra det 8de Aarhundrede. Den store Skole i den nypersiske Stad Dschondisapor, som forresten ogsaa under det muhamedanske Herredømme fremdeles havde vedligeholdt sin kristne Karakter, var da delt i to Afdelinger, en for dem, som agtede at

---

[1]) J. S. Assemani: Bibliotheca orientalis clementino-vaticana. Tom 3, p. 2. «De Syris Nestorianis». Rom 1728.

blive Geistlige, og en for dem, der vilde studere verdslige Videnskaber og da især Medicin. I religiøs Undervisning maatte alle Elever deltage, men Teologerne var det forbudt at læse Medicin.

„Nemo fratrum, qui in schola docentur, medicum sequatur, aut lectionem ab eo excipiat. Non enim conveniunt libri ad fidem spectantes cum literis sæcularibus". (Assemani.)

I Vesten heder det første Gang 877 paa en Kirkeforsamling i Regensburg: „Leges et physicam non studeant Sacerdotes"! Disse Bestemmelser blev skjærpede paa forskjellige senere Koncilier. Paa en Kirkeforsamling i Rheims 1131 blev det saaledes erklæret som en fordømmelig Skik, at Geistligheden af lave Hensyn til Vinding gav sig af med Lægekunst og Lovkyndighed og derved forsømte Sjelepleien, ligesom Religionen ei burde befatte sig med Ting, som ikke engang kunde nævnes uden Rødmen.

. . . . „Prava[1]) autem consuetudo, prout accepimus, et detestabilis inolevit, quoniam monachi et regulares canonici. . . . spreta beatorum magistrorum Benedicti et Augustini regula, leges temporales et medicinam gratia lucri temporalis addiscunt. Avaritiæ namque flammis accensi se patronos causarum faciunt. . . . Ipsi quoque canonici et monachi neglecta animarum cura, . . pro detestanda pecunia sanitatem pollicentes, humanorum curatores se faciunt corporum. Cumque impudicus oculus impudici cordis sit nuntius, illa, de quibus loqui erubescit honestas, non debet religio pertractare. . . . Ut ergo ordo monasticus et canonicus, . . ne hoc ulterius præsumatur, auctoritate Apostolica interdicimus. Episcopi autem, abbates, priores, tantæ enormitati consentientes, propriis honoribus spolientur".

Paa det andet, almindelige, lateranske Koncilium 1139 gjentages dette Forbud ordlydende i den 9de Kanon.

Kirkemødet i Tours 1163 banlyser den Geistlige, som af den gamle Fiende lader sig forlokke til at udøve Lægekunsten; her tales ei heller om „for Vindings Skyld". I den 8de Kanon[2]) heder det:

---

[1]) Sjette Kanon: «Ne monachi aut regulares canonici leges aut medicinam lucri causa discant».

[2]) «Ut religiosi sæcularia studia vitent».

„Non magnopere antiqui hostis invìdia infirma membra ecclesiæ præcipitare laborat. . . . . . Inde nimirum est, quod se in angelum lucis, more solito, transfigurans, sub obtentu languentium fratrum consulendi corporibus, et ecclesiastica negotia fidelius pertractandi, regulares quosdam ad legendas leges et confectiones Physicas ponderandas de claustris suis educit. . . . Unde . . de præsentis Concilii assensu huic malo obviantes, statuimus, ut nullus omnino post votum religionis, post factam in aliquo religioso loco . . . . professionem ad Physicam legesve mundanas legendas permittatur exire. Si vero exierit, et ad claustrum suum infra duorum mensium spatium non redierit, sicut excommunicatus ab omnibus evitetur“ . . . .

Især var det Kirurgien, som det ansaaes anstødeligt for de Geistlige at give sig af med. „A sanguine abhorret ecclesia!“ Det fjerde store lateranske Koncilium under Pave *Innocents 3* i Aaret 1215 satte endog Kirurgiens Udøvelse omtrent ligefrem i Klasse med Bødlers og Røveres Haandtering. I den 18de Kanon[1]) forbydes det nemlig mærkelig nok først Geistligheden at befatte sig med Saadant; og derpaa heder det videre:

„Nec ullam Chirurgiæ partem Subdiaconus vel Sacerdos exerceant, quæ ad ustionem vel incisionem inducit“. . . .

Konciliet banlyste derhos enhver Læge, som ikke først lod Præsten kalde til den Syge[2]).

. . . . „Cum infirmitas corporalis nonnunquam ex peccato proveniat, . . . decreto præsenti statuimus et districte præcipimus medicis corporum, ut cum eos ad infirmos vocari contigerit, ipsos ante omnia moneant et inducant, quod medicos vocent animarum, ut postquam infirmis fuerit de spiritali salute provisum, ad corporalis medicinæ remedium salubrius procedatur, cum causa cessante cesset effectus. . . . . Ceterum cum animæ sit multo pretiosior corpore, sub interminatione anathematis prohibemus, ne quis medicorum pro corporali salute aliquid ægroto suadeat, quod in periculum animæ convertatur“. . . . .

---

[1]) «De judicio sanguinis et duelli clericis interdicto».

[2]) I 20de Kanon: «Quod infirmi prius provideant animæ, quam corporis».

Den hellige *Bernhard af Clairvaux* (1091—1153) forbød endog sine Munke, der opholdt sig i en usund Egn og derfor ofte var syge, at bruge Læge eller Medikamenter:

„Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi. . . . De vilibus quidem herbis, et quæ pauperes deceant, interdum aliquid sumere tolerabile est, et hoc aliquando fieri solet. At vero species emere, quærere medicos, accipere potiones, religioni indecens est et contrarium puritati“. (Jaffé.)

Det synes dog ikke som om Forholdene har været lige strenge i alle Lande. I Frankrige var det saaledes væsentlig kun forment de Geistlige at behandle de Syge i disses Hjem; derimod skulde de ganske afholde sig fra skjændige Sygdomme og syge Kvinder. Idethele gik man imidlertid, især i den senere Tid, langt mildere frem mod den lavere Geistlighed. Pave *Coelestin 5* tillod 1294 de lavere Geistlige at hjælpe Fattige, Slægt og Venner i ufarlige, indvendige Sygdomme:

„Chirurgia autem, quæ ad ustionem vel abscissionem inducit, penitus est interdicta“.

Geistlighedens Befatning med Lægekunsten blev forøvrigt i den senere Middelalder af sig selv betydeligt indskrænket, eftersom der nemlig i de forskjellige Lande paany mere og mere uddannedes en verdslig Lægestand. I de nordiske Lande, hvor der endnu i lang Tid vedblev at fattes verdslige Læger, har vel derfor ogsaa dette Forhold længst vedvaret, uagtet Historien idethele kun Lidet fortæller derom.

I en Fortegnelse over den bekjendte danske Erkebiskop *Jens Grand's* († 1326) Bøger[1]) findes opført foruden teologiske Værker ogsaa endel juridiske og følgende medicinske: 1) „Regimen sanitatis Salernitanum“; 2) Questiones medi-

---

[1]) P. A. Munch: «Diplomatiske Bidrag til Erkebiskop J. Grand's Levnetshistorie». Optaget i hans samlede Afhandlinger, udg. af Prof. Dr. G. Storm. 4de Bd.

cine[1]); 3) Amforismi Ipokratis; 4) Liber Coffonis de modis medendi[2]); 5) Antidotarium Nicolai[3]); 6) Thesaurus pauperum[4]); 7) flere Skrifter med Titelen: „Quidam libellus de medicina"; og endelig 8) Speculum majus[5]). Den ellers saa berømte og i hele Norden udbredte *Henrik Harpestreng's* danske Lægebog findes derimod efter dette, mærkelig nok, ikke i Erkebispens Bogsamling!

Der er ogsaa opbevaret flere Fortegnelser over norske Geistliges Bøger, som Biskop *Arne* af Bergens i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede[6]), Biskop *Botolf* af Stavangers[7]) og Erkebiskop *Ruser's*[8]) fra Slutningen af Aarhundredet og

---

[1]) Korpslæge G. Rasch («Medicinalhistoriske Skitser«, N. Mag. f. Lægev., Februar 1880) antyder, at dette Værk muligens kunde være det samme som det, der nylig er udgivet af V. Rose (Berlin 1872) under Navnet: «Quæstiones medicinales», og som man — rigtignok med tvivlsom Ret — har tillagt den berømte Metodiker Soranus.

[2]) Denne Bog, af Salernitanerlægen Copho jun., blev rimeligvis forfattet omkring Aaret 1090.

[3]) Forfattet af den salernitanske Læge Nicolaus Præpositus henimod Midten af det 12te Aarhundrede; indeholdt en Opregning af en Del meget sammensatte Lægemidler og deres Anvendelse.

[4]) Et populært Skrift, der bestod af en Samling Recepter for Fattige, udgivet af en Portugiser Julianus omkring 1270. Altsaa et temmelig nyt Værk paa Erkebiskop Grand's Tid!

[5]) Et stort encyklopædisk Værk, udgivet af Franskmanden Vincens af Beauvais († 1264) med Understøttelse af Ludvig den Niende; det indeholdt en samlet Fremstilling af Datidens hele Naturkundskab, ved Siden af metafysiske Betragtninger over Gud, Englene o. s. v.

Prisen paa hver enkelt af disse Bøger er vedføiet af den pavelige Bibliotekar Nerius; og de fleste sees idethele at have været temmelig billige, kun faa Kroner efter vore Penge, selv om man tager Hensyn til den store Forskjel paa disses Værdi da og nu. «Speculum majus» var derimod meget dyrt.

[6]) Historisk Tidsskrift, 2den R., 2 Bd. Pag. 185.

[7]) Diplomat. Norvegic. No. 494, 4 Bd.

[8]) Diplomat. Norvegic. No. 507, 1 Bd.

Aslak Bolt's [1]) fra det 15de Aarhundrede; men i ingen af disse omtales mærkelig nok medicinske Skrifter, — ligesaalidt i en Fortegnelse fra 1340 over Kong *Magnus Smek*'s Bibliotek og Løsøre [2]). *Harpestreng*'s nysnævnte Lægebog har dog sikkerlig ogsaa været ei lidet udbredt i Norge.

Overalt, hvor der fandtes Klostre, blev det vistnok efterhaanden disse, som kom til at spille den vigtigste Rolle i medicinsk Henseende, idet det især blev Munkene [3]), der gav sig af med Lægekunsten. I Klosterhaverne ser man ogsaa derfor, at der hyppigen blev dyrket mange Slags Lægeurter [4]). Senerehen blev det ogsaa almindelig Skik, at Syge og Svagelige kunde lægge sig ind der til Pleie, ligesom fattige Reisende, især Pilegrimme, der kunde faa Nattely, — „Dei gratia", som det hed; andre Herberger manglede jo fast overalt eller var ialfald meget faatallige.

Da imidlertid Antallet af disse forskjellige Slags verdslige Gjæster efterhaanden tiltog betydeligt, foraarsagedes herved mange Uleiligheder og Forstyrrelser for Klostrene. Det blev derfor snart temmelig almindeligt, ved de større Klostre, at der opførtes særskilte Bygninger for de Fremmede [5]). Ved Siden heraf opførtes ogsaa i en senere Tid baade af Klostrene og Andre Bygninger paa alment befærdede, men vilde og farlige Steder for at tjene de Veifarende til

---

[1]) Diplomat. Norv. No. 586, 5 Bd.

[2]) Diplomat. Norv. No. 302, 3 Bd.

[3]) At Nonnerne ogsaa udøvede Lægekunsten, siger sig jo selv; de gjorde det blandt Andet ogsaa af den Grund for derved at undgaa at maatte ty til mandlig Bistand i Sygdomstilfælde.

[4]) Walafridus Strabo, Abbed i Klostret Reichenau nær Constanz († 849) beskriver i et hexametrisk Digt 23 Lægeplanter, der blev dyrkede i Klosterhaven, saasom: «Salvia, Ruta, Absinthium, Foeniculum, Papaver» o. s. v. (Hæser.)

[5]) Saaledes nævnes tidlig paa Benediktinerordenens Moderkloster — stiftet paa Monte Cassino 529 — et særskilt Xenodochium og et Sygehus (Infirmarium ad opus ægrotantium fratrum), der stod under sin egen Hospitalarius og Infirmarius.

Nattely. Disse Indretninger, som almindelig blev kaldte Hospitier, var oftere forsynede med Kapeller og havde endog stundom sin egen Præst, hvorfor de ogsaa hyppigt af Folket blev antagne for egne Klostre.

III.

Ogsaa i Norge har det, efter hvad man kan forstaa, ligesom i andre Lande været temmelig almindeligt, at Klostrene modtog svagelige og aldrende Personer, Enker o. s. v. til livsvarig Forpleining; oftere blev ogsaa Vanføre o. lign. indsatte i Klostrene af sine Slægtninge. Der blev ved saadanne Leiligheder oprettet en nøiagtig Kontrakt — det saakaldte „Proventubref" —, om hvad der skulde ydes paa begge Sider. Ikke sjelden kom det alligevel til Rettergang herom med Angjældendes Arvinger eller Andre. Hospitier o. lign. i Norge.

I Aaret 1306 havde saaledes Munkelivs Benediktinerkloster i Bergen en saadan Proces. Denne vandt Klostret og fik sig derved endelig tilkjendt den omtvistede Gaard. Den daværende Abbed Einar (1305—1321) beviste nemlig, at Eiendommen tidligere — i Abbed Erik's Tid (127?—1299) — var bleven skjænket Klostret i Provent for en blind Kvinde, Sigrid, som derfor havde faaet sit Livsophold der.

Efter et Provent, som en anden Kvinde ved Navn Sigrid havde stiftet med Abbed Runolf (1299—1305), skulde hun have Tilhold ved Smedebordet og faa halvt Drikke til Maaltiderne. Hun skulde hjælpe til i Klostret med, hvad hun kunde; og, om hun ei syntes om Opholdet og derfor vilde forlade det, skulde Klostret dog beholde den Eiendom, som hun havde givet det.

En lignende Overenskomst afsluttede Munkeliv i 1341 med en Haakon Gunnarsön, der skjænkede Klostret femti Maaneders Matebol[1]) i forskjellige Landeiendomme og syv Mark brændt. Paa sin Side lovede Abbeden og alle Brödrene at give Haakon og hans Hustru Thora Ophold i Klostret med samme Mad og

---

[1]) Matebol eller Markebol var et saa stort Stykke Land, som blev værdsat til en Skyld af en Mark Sølv. (Munch.)

hver Seng hugget et Kors i Væggen, hvorigjennem Dagens Lys faldt ind". Rektor *Schøning* († 1780), der besøgte Stedet i 1775, fortæller, at denne Bygning endnu da stod der, men var ganske til Nedfals. Den var tre Stokværk høi og havde Svalgange oventil og nedentil, hvorfra der gik Indgange til Værelserne, som laa i en lang Række efter hverandre. I det øverste Stokværk var der endnu et Værelse, hvori der fandtes i den ene Væg tre Sengesteder, der var ganske simpelt forfærdigede af grove Planker. Bygningen var temmelig lang og kunde efter *Schøning's* Mening have rummet „et Snes Lemmer eller flere".

Det er ikke usandsynligt, som *Nicolaysen* antyder, at denne Bygning kan have været den Sovestue i Grytting i Fron, som nævnes i en Erklæring af 12te April 1343[1]) i Anledning af et Mageskifte imellem Sigurd Hafthorssøn og Gunnar Erlendssøn.

Paa Nabogaarden Rolstad, fortæller ogsaa *Hjorthøi*, har der i de katolske Tider staaet en Kirke[2]) og endnu findes der "en gammel Munkebolig med sex Sengerum".

Disse Stiftelser, som Sagnet har gjort til Klostre, har høist rimelig været Hospitier, hvoraf det paa Rolstad sandsynligvis har været underholdt af Erkebiskopstolen i Nidaros[3]). *Lange* formoder, at den ene Bygning kan have været for Mænd, den anden for Kvinder.

Ved Grans Præstegaard findes der endnu et gammelt Stenhus, som maaske ogsaa fordum har været et Hospitium[4]).

---

[1]) Diplom. Norv. No. 284, 1 Bd.

[2]) Antagelig en Stavkirke! (Nicolaysen: «Fornlevninger», Pag. 748). Den laa alt øde omkring femti Aar efter Reformationens Indførelse. (Lange.)

Paa Rolstadgaardene findes der endnu et overmaade gammelt og eiendommeligt, men nu næsten faldefærdigt Stabur, hvor man tydelig kan se Spor til tidligere Væggesenge. Mon dette skulde staa i nogen Forbindelse med «den gamle Munkebolig»?

[3]) Nielsen: «Det norske Veivæsen». Pag. 228.

[4]) Nicolaysen («Fornlevninger», Pag. 123) tænker sig, at denne Byg-

Af andre Steder, hvor der formodentlig ligeledes før har været saadanne Hospitier, kan nævnes: Hofvind (det nuværende Hovindsholm) paa Helgøen, som blev underholdt af Hamars Domkirke, der eiede hele Øen[1]), — Alfstad paa Toten, — Opedal i Hardanger, — Huseby i Børsen, — et i Borgund[2]) og paa mange andre Steder.

Klosterhospitiet paa Huseby, Einar Thambarskjælvers gamle Høvdingesæde, stod længe i meget stor Anseelse. Endnu en lang Tid, efterat Bygningen var falden sammen i Ruiner, tyede Almuen i Omegnen did for at tage med sig hjem Stykker af disse eller andre gamle Sager, som de var forvissede om vilde bringe de Syge Helsebod.

Ved Siden af disse mere eller mindre godt udstyrede Sælehuse. Hospitier har der i Norge ogsaa meget tidligt været opført i uveisomme, men befærdede Fjeldegne nogle ganske simple Herberger, der almindelig førte Navn af „sálohus eller sálostofa“. Det ældste, kjendte af disse Sælehuse var den Fjeldstue, som Kong *Eystein* lod bygge paa Dovrefjeld i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede, medens hans Broder *Sigurd* var ude paa sin Jorsalafærd (1107—1111). Dette er rimeligvis Oprindelsen til det senere Skifte Jerkin, som første Gang nævnes med dette Navn i Aaret 1182.

Her fandt *Schøning*[3]) i 1775 endnu Ruiner af en Stenbygning, som han antog havde været et Kloster eller en

---

ning muligens kan have tjent til Aftrædelsesrum for Hamar Biskop, naar han var der paa Visitats, og til Samlingssted for Geistligheden.

[1]) Navnet Helgeøen, — eyin helga, insula sancta, — skriver sig dog rimeligvis alt fra den hedenske Oldtid.

[2]) Hospitiet i Borgund var formodentlig forbundet med St. Peters Kirke der og blev underholdt af Nidaros Domkapitel. Opedal (Aupudal) stod rimeligvis under Lyse Cistercienserkloster og gik selv almindelig under Navn af «Klostret». (Lange.) . Til Kirken i Opedal testamenterede en Thorgeir Peterssøn paa Spaanheim — 24de August 1310 — en Mark brændt. (Diplom. Norv. No. 85, 4 Bd.)

[3]) «Reise igjennem det nordlige Gudbrandsdalen i Aaret 1775». Budstikken, 2 Aarg.; Kristiania 1820.

hver Seng hugget et Kors i Væggen, h ien maaske
Lys faldt ind". Rektor *Schøning* († 17 hus. Har
i 1775, fortæller, at denne Bygning ndet St
var ganske til Nedfals. Den var de,
Svalgange oventil og nedentil, de
til Værelserne, som laa i en l
I det øverste Stokværk var
der fandtes i den ene Vær
simpelt forfærdigede af
melig lang og kunde
„et Snes Lemmer ell m.

Det er ikke paa I
denne Bygning k. nu Maristu
ting i Fron, alustofa Helga
1343[1]) i Anled en rimeligvis var anl
søn og Gun t samtidigt oprettedes ogsaa

Paa med Understøttelse af Erke-
der i de n det hed, „Mangelen af et saadant
der " Men, og Fattiges Liv herved ofte blev
i Olaf den Helliges Saga tales forøvrigt
hø us paa Jämtefjeldet[6]).

danne Herberger har derfor vistnok idethele ikke
eret sjeldne i den ældre Tid i Norge. Der findes ogsaa i

1) Haakon Haakonssøns Saga. Kap. 110. Unger's Udgave af «Konunga-Sögur»; Kristiania 1873.

2) Efter Navnet har Enkelte urigtig troet, at den var anlagt af Dronning Margrete.

3) 1351; Pag. 45.

4) Opførelsen af Huset, iberegnet en Besætning af otte Kjør, kostede 30 Mark brændt. Ved et Brev af 3 Januar 1358 (Diplom. Norv. No. 47, 11 Bd.) tog Haakon VI Stedet i sit Værn.

5) Jämteland stod i geistlig Henseende under Erkebiskopstolen i Upsala, uagtet det forøvrigt hørte til Norge. Om et Sælehus i «Rafundaskog» der se en Skrivelse fra ca. 1303. (Diplom. Norv. No. 44, 5 Bd.)

6) Heimskringla; Unger's Udgave, Pag. 407.

den ældre ... t Paabud af 8de August 1607 ophævedes
oldet i dem ... 'angs Kysten i Mandals og Nedenes
n nævnt, ... emene Mand gives Aarsag til stor
n fast I ... kkenskab, Drab og i andre Maa-
til ... ov til at blive tilbage to Her-
... Øster-Risø og et i Merdø,

ev
gentlig
Kapeller;
ørelsen af saad ... ve omtalt de
nge opfatter dem der ... n, som kun
er. ... e et mid-

Hospitaler i Norge.

Først noget senere, nemlig paa ... iere at
kon V's Tid, blev der i Norge ligeledes ... n var
verdslige Herbergersteder, — tafernish ... dig
almindelig kaldtes. En Retterbod, som Kong *Er*...
herom, er tabt, hvorimod en af hans Broder *Haakon*, so...
denne udstedte strax i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede[3]),
er bleven bevaret. Heri indskjærpes paany Kong *Erik*'s Be-

---

[1]) Det heder saaledes (Kap. 100): «Nu er Sælehusene lige aabne for alle Folk; men hvis Alle ikke kan faa Plads derinde med sin Oppakning, skal Alle flytte denne udenfor. Men om de alligevel mangler Plads, skal først de gaa ud, som havde været derinde i tre Nætter uden Nødvendighed; eller ogsaa skal de kaste Lod om, hvem der først skal gaa ud. Vil ikke de gaa ud, som Loddet faldt paa, skal de være skyldige til Ransbøder; og hvis de, som staar udenfor, dør, skal der svares fuld Mandebod. Holder Nogen til i Sælehus, og dette brænder op, skal alle de, som var derinde, svare derfor».

[2]) I Slutningen af det 16de Aarhundrede skal alene Jerkin have været beboet, medens der tidligere ogsaa nævnes en Saalekarl paa Drivstuen. (Nielsen: Den faste Bebyggelse.)

[3]) Norges gamle Love: 3, 136.

stemmelser, der synes at have vakt Almuens Misnøie; og det paabydes, at „der skulde oprettes Værtshuse langs Landeveien paa hver halve eller hele Dagsreise, de Veifarende til Nytte og Almuen til Forskaanelse“ [1]).

Herbergerstederne skulde fortrinsvis oprettes paa Kongsgaardene; Biskoperne havde dog ogsaa lovet at hjælpe til med deres Gods. Gjæstgiveren fik Tilladelse til at udsælge Spise, Drikkevarer og Hestefoder til en Trediedel høiere Pris end den sædvanlige; han blev tagen i Kongens Værn; og der blev fastsat Straf for den, som forlod Huset uden at betale[2]). Saadanne Herbergersteder blev nu indrettede paa mange Steder.

Under Hansestædernes Krig med Haakon VI ödelagde og opbrændte disse i 1369 alle de Sælehuse, som var opförte for fattige Reisende langs hele Leden mellem Bergen og Karmsund[3]).

Senereben blev der saamange Gjæstgiverier langs den hele Kyst, at *Kristian IV* fandt det nødvendigt at afskaffe

---

[1]) Saadanne verdslige Herbergersteder blev meget senere oprettede i Danmark, hvor dette nemlig sandsynligvis først skeede under Dronning Margrete. Det blev da paabudt, at der skulde bygges «Kroer» langs Landeveiene for at befri Klostrene for de Reisendes Udpresninger. Klostrene synes dog alligevel endnu i lang Tid i Danmark at have været bebyrdede med at forpleie og skydse ialfald dem, som reiste i Kongens Erinde. I et Brev fra Kong Hans af 2 September 1491 til Henrik Krummedike blev det paabudt «alle oss elskelige Abbether, Prowster, Prier, ffogede oc embitzmen, borgemestre oc raadh, som ham i fornævnte reyse hendher til at komme, att skicke ham strax wfortogeret godh fordelse met wogne eller heste, hwilket han paa esker, then ene fran then annen». (Dansk Magazin, 3 R. 2 Bd. Pag. 19.)

Idethele ophørte dette dog nu paa denne Tid, da baade Kristian I og Kong Hans havde lovet i sine Haandfæstninger at fritage Klostrene for Gjæsteri af Kongen og hans Mænd.

[2]) Fra flere Konger, som Magnus Smek, Haakon VI og Kristian I, er der opbevaret Værnebreve for Saalekarlen paa Drivstuen. (Lange.)

[3]) Et af disse, som Drottseten *Øgmund Finnsøn* nylig havde ladet opføre, rev de ned og tog med sig. (Munch.)

flere af dem. Ved et Paabud af 8de August 1607 ophævedes saaledes alle Kroer langs Kysten i Mandals og Nedenes Len, da derved „den gemene Mand gives Aarsag til stor Guds Fortørnelse ved Drukkenskab, Drab og i andre Maader“. Der skulde kun faa Lov til at blive tilbage to Herbergersteder i Flekkerø og Øster-Risø og et i Merdø, Vester-Risø og Grimstad.

IV.

Hospitaler i Norge.

Efter saaledes i det Foregaaende at have omtalt de forskjellige Indretninger i Norge i Middelalderen, som kun havde til Hensigt at give Forbifarende eller Friske et midlertidigt Tilhold, skal jeg derpaa gaa over til nøiere at omhandle de særegne Stiftelser i dette Tidsrum, som var bestemte til at optage Fattige og Syge til stadig Pleie.

Som før nævnt, gjorde vistnok tildels alle Klostre dette, dog almindeligvis som omtalt kun mod et vist Vederlag; der var imidlertid, som det nedenfor skal vises, enkelte Klostre, som efter sine Ordensregler fortrinsvis eller udelukkende havde den Bestemmelse at pleie Syge, og som jeg derfor her nærmere skal omtale[1]).

Foruden disse Klostre blev der imidlertid — paa faa Undtagelser nær væsentlig fra Midten af det 13de Aarhundrede, da man vel maa sige, at Middelalderens hele Kultur ganske havde gjennemtrængt Norge, — i dette Øiemed grundlagt mange velgjørende Stiftelser. Disse, der sædvanligvis, som før nævnt, ogsaa kaldtes Hospitaler, havde stundom en geistlig, stundom en verdslig Oprindelse, men

---

[1]) De øvrige Klostre forbigaaes selvfølgelig i denne Fremstilling.

var dog alle — her som ellers overalt — nøie forbundne med Kirken.

Ved „Hospitaler — Spitaler" förstod man nu i Norge foruden de førnævnte Hospitier dels almindelige Fattigstiftelser, „almosóhús, hospitale pauperum", dels egentlige Sygehuse, „hospitale infirmorum, leprosorum".[1])

De første af disse Stiftelser var saaledes bestemte for Fattige og svagelige, gamle Folk[2]), medens der i de sidste

---

[1]) Om der ogsaa i Norge i Middelalderen som saa hyppig i andre Lande blev oprettet de saakaldte Sjælebad — balnea animarum, refrigeria animæ — har jeg ei nogetsteds seet Noget om, ihvorvel det er høist sandsynligt. — Fra Danmark er der opbevaret flere Testamenter med Bestemmelser om «Sjælegaver til at skaffe de Fattige Badstuegang». (Mansa: Folkesygdommenes Historie i Danmark. Kbhvn. 1873.)

[2]) Med Hensyn til Ordningen af Fattigvæsenet fandtes der i de gamle norske Love kun faa og temmelig ufuldstændige Bestemmelser, hvoraf her kan nævnes følgende:

1. I den ældre Gulathingslov heder det saaledes:
   a. Vanføre Folk, Mænd og Kvinder, skal skiftes Slægt og Arvinger imellem som anden Gjæld. (G. n. L. Pag. 51.)
   b. Bliver en Leiemand syg eller saar og ligger i fem Nætter, skal Intet afkortes i hans Løn; ligger han længere, skal andre Mænd vurdere Forsømmelsen i Arbeidet samt den Mad, han nyder; eller ogsaa skal han føres til sin Arving. (Pag. 35.)
   c. Kommer der Armod paa nogen Bonde i Herredet, skal hans Børn fordeles til Opfostring blandt nærmeste Frænder paa begge Sider, eftersom deres Formue er til. To Trediedele af Børnene skal falde paa Faderens Slægt, en Trediedel paa Moderens. (Pag. 52.)
   d. Ved Kristenretten var det fastsat, at en Fjerdedel af Tienden skulde gaa til de Fattige. (Pag. 6.)
2. I den ældre Frostathinglov (G. n. L. Pag. 226) blev det strengelig forbudt alle voxne, friske og arbeidsføre Mænd at vandre Gaard imellem og tigge.
3. Alle de forskjellige ældre Bestemmelser angaaende denne Sag blev optagne og tildels noget nøiere udviklede i Magnus Lagabøter's nye, fælles Landslov af 1274. De Fattige, hvis Fræn-

skulde optages Syge og da vistnok hovedsagelig Spedalske. Nogen anden væsentlig Forskjel har der dog neppe været paa disse Indretninger, idet der heller ikke ved dem, man nærmest maatte betegne som Sygehuse i almindelig Forstand, nogensinde i Middelalderen kan sees at have været ansat Læger, der jo som nævnt idethele manglede i Landet; de stod ogsaa som omtalt alle i større eller mindre Udstrækning under Geistlighedens Tilsyn.

Uden derfor i det Følgende at gjøre nogen videre Adskillelse mellem disse Stiftelser, vil jeg ombandle dem alle og give en kort Fremstilling af deres Historie nedigjennem Tiderne, idet dog Efterretningerne for de flestes Vedkommende kun er altfor ufuldstændige.

Nidaros. Henimod Slutningen af det 13de Aarhundrede blev der i Nidaros omtrent samtidig grundlagt flere milde Stiftelser, nemlig: Nidaros.

1) En Pleieanstalt for fattige Mænd, — fatoekra mannaspital, hospitale pauperum, — paa Ilevolden. Fattigstiftelserne paa Ilevolden.

2) Et Maria-Hospital, ligeledes paa Ilevolden, for fattige Kvinder, — Mariu spital á völlum, kerlingar við Mariukirkiu.

Begge disse Stiftelser, der rimeligvis har udgjort en Fællesanstalt, blev anlagt af Erkebiskop *Jon Raude* i 1270-Aarene paa en Statsalminding, men uden at han først havde spurgt Kong *Magnus* om Tilladelse dertil. Kongen bifaldt dog Erkebispens Foretagende; og da Stiftelsen var

---

der ikke kunde underholde dem, skulde efter denne flyttes fra Gaard til Gaard, idet da rimeligvis hver Bygd skulde forpleie sine Fattige. (Munch.) Ingen maatte dog vises bort eller bringes videre efter Solens Nedgang eller før dens Opgang. De Fattige skulde have fri Oversætning over alle Sunde; blev de dødssyge, skulde Bønderne være pligtige at hente Præsten til dem. De Fattige blev saaledes i visse Maader betragtede som omvankende Betlere; Tiggeri var dog forøvrigt fremdeles forbudt.

bleven færdig, gav Kongen den sin Stadfæstelse i Retterboden af 13 September 1277[1]).

Stiftelsernes nærmere Indretning og Virksomhed i Middelalderen er kun lidet kjendt, men de nævnes dog ofte i senere Testamenter og Breve.

2den Februar 1309 testamenterede saaledes Korsbroderen Arne Eindridsen en Seng til Spitalen paa Vollerne og en gammel (forna) Mark til Maria-Spitalet[2]). (I Anhanget til *Schøning's* Beskrivelse af Domkirken — 1762 — omtales dette Testamente.) Det heder her: „en Seng, som den Sygeste skal ligge paa". I Aaret 1319 solgte Abbed Grim i Nidarholms Kloster efter Brödrenes Raad dettes Möllestö ved Ilen til Hospitalets Præst paa dettes Vegne for „25 Mark i gode Penge"[3]). 23de September 1349 skjænkede Erkebiskop Arne Einarsön Vade i sit Testament[4]), som han affattede midt under Sortedödens Rasen, forskjellige Gaver[5]) til Spitalen paa Vollerne, imod at hans Frændekone Magnhild der skulde faa „Bordhold og Sösterstol" i sin Livstid, og andre Gaver til „kerlingerne ved Mariekirken".

Hospitalet blev ogsaa betænkt i en Kannik Øgmund Olafssön's Testamente af 18de Februar 1381[6]). I 1383 omtales som Hospitalets „Raadsmand" en Ivar Einarssön[7]). I Aaret 1428 nævnes „Spitalen" i Anledning af et Gaardsalg[8]). I et Brev af 6te Mai 1432 omtales „Maria Spital paa Ilevolden" i Anledning af et Mageskifte, som Erkebiskop Aslak Bolt lod gjöre imellem nogle af Hospitalets og Erkestolens Eiendomme[9]).

Den 29de Juli 1550 skjænkede Jens Bjelke og Hustru Lucie Gyldenlöve en Del af en Eiendom „til Hospitalet i Trondhjem, de Fattige til Nytte og Gavn"[10]).

---

[1]) De gamle norske Love. 2 D., Pag. 481.
[2]) Diplom. Norv. No. 94, 2 D.
[3]) Diplom. Norv. No. 115, 3 Bd.
[4]) Diplom. Norv. No. 212, 5 Bd.
[5]) Erkebispen gav saaledes en Del af en Eiendom, noget Korn, to Tønder Smør, en Seng, «ábræidsl ok linlok med» o. A.; til de fattige Mænd paa hans Begravelsesdag fire Tønder Smør og én Læst Rugmel.
[6]) Diplom. Norv. No. 468, 2 Bd.
[7]) Diplom. Norv. No. 328, 5 Bd.
[8]) Diplom. Norv. No. 695, 3 Bd.
[9]) Diplom. Norv. No. 614, 5 Bd.
[10]) Diplom. Norv. No. 1113, 1 Bd.

Nicolaysen[1]) udtaler, at der maaske har været en egen Stiftelse for Kvinder ved Mariekirken foruden Kvindeafdelingen paa Fælleshospitalet paa Ilevolden. Flere af Udtrykkene, især i Erkebiskop *Arne's* Testamente[2]), tildels ogsaa i Andres, taler jo noget herfor, men andre sikre Efterretninger foreligger der dog ikke herom. I senere Breve fra 15de og 16de Aarhundrede tales kun om et Hospital i Trondhjem; og hvis der saaledes virkelig ogsaa i sin Tid har været et eget Kvindehospital ved Mariekirken, maa dette da ialfald paa ukjendt Maade være gaaet under.

Fællesstiftelsen paa Ilevolden vedblev derimod fremdeles at bestaa under forskjellige Omvexlinger, omend dens nærmere Skjebne for en lang Tid er ukjendt.

Fællesstiftelsen i den nyere Tid.

Den 12te November 1612 fik „Hospitalet“ i Trondhjem, som efter al Sandsynlighed er en Fortsættelse af den gamle Stiftelse, sin første Fundats. Denne kan dog ikke have vist sig synderlig tilfredsstillende, og Stiftelsen maa paa denne Tid idethele have gaaet meget tilbage. I en Indberetning, som Trondhjems Biskop, *Peder Jensen Skjelderup*[3]), indgav endel Aar senere — 17de Septbr. 1631 — om Hospitalets Tilstand, klager han nemlig over dets mislige Forfatning, da der ikke fandtes nogen ordentlig Jordebog, og Regnskabsvæsenet var unøiagtigt, Inventariet mangelfuldt og Fundatsen daarlig.

Der blev derfor 6 November 1643 oprettet en ny Fundats, hvorefter Hospitalet fremdeles skulde optage Mænd og Kvinder, fordelte i to „Stuer“ (ɔ: Afdelinger), en for

---

[1]) Norske Stiftelser. 3 Bd. Her opregnes ogsaa endel senere Gaver til Hospitalet.

[2]) Dette er forøvrigt kun lidet ordentlig affattet og bærer idethele Præget af at være gjort i en stor Skynding, saa det vistnok ikke heraf er godt at slutte noget Bestemt.

[3]) Søn af den bekjendte Dr. medic. og senere Biskop i Bergen, Jens Pedersen Skjelderup.

Besmittede (= Spedalske) og en for Ubesmittede[1]. Stiftelsen skulde staa under én fælles Forstander, der tillige skulde være „de Syges Prædikanter og Sjelesørger[2]. I hver Stue skulde der underholdes fire Personer flere end tilforn, tilsammen tyve; deriblandt var dog for hver Stue en Raadskvinde, som blev regnet for to Personer i Kostholdet.

Raadskvinden havde at udføre al den indvendige Gjerning i Hospitalet, som „at røgte og tjene Lemmerne baade aarle og silde udi deres Sygdom og Nød, at rede Sengene, holde Badstuen færdig" o. s. v.[3]) Hendes aarlige Løn var 8 Rdlr. foruden den dobbelte Kost.

Til hver Stue blev der udleveret fölgende Mængde Födemidler, der skulde række til for tyve Personer i fjorten Dage, og som Lemmerne selv efter eget Forgodtbefindende skulde tilberede:

	Vog.	Pund.	Mark.
Landskyldmel (ɔ: Bygmel)	3	1	20
Magjersmel (ɔ: Mel til Gröd eller Suppe) .	-	1	6
Rugmel	-	1	6
Smör	-	2	12
Gryn	-	2	12
Ost	-	1	6
Humle { Norsk	-	-	4
Humle { eller Brabantsk	-	-	2
Törfisk { Raaskjær	-	-	20
Törfisk { Sei	-	1	6
Storfæ — Kjöd röget	-	1	6
Smaafæ — Kjöd röget	-	1	6

---

[1]) Ogsaa efter Fundatsen af 1612 skulde der «holdis 2 Stuer i Hospitalet, en til dem, som ere besmittede, en anden til de andre Siuge og ikke ere besmittede, og ei flere indtages end 16 Personer, hvilke huer skal forordnis sin egen Seng». (Rigsarkivet.)

[2]) Fra 1701 fik Hospitalet en særskilt Præst.

[3]) Om Lægetilsyn er der ikke Tale. Trondhjem havde forøvrigt først 1631 faaet en Læge, nemlig Peder Alfsen.

Malt	2½ Tönde.
Erter	½ Otting.
Sild	¼ Tönde.
Salt Torsk	¼ Tönde.
Melk	10 Kander eller
for hver Kande, Vinter og Sommer . .	4 Skilling.
Penge til Aske	3 Skilling.

„Ferskt Kjöd spises og udleveres ikke hver anden Uges, men hver fjerde Uges Dag, for Slagteriets Skyld, og belöber sig da af hvert Slags udi hver Stue særdeles for sig: 1) ferskt stort Slagt 1 Vog 2 Pund, 2) ferskt smaat Slagt 1 Vog 2 Pund. Desuden fik hver Person 1 Skilling om Maaneden til at lade sit Bröd bage for".

Til enhver af de fire beregnede Feste om Aaret — Paaske, Pintse, Martini og Julen — forundes Hospitalslemmerne i hver Stue for sig: Malt ½ Tönde, Humle 6 Mrk., Flesk 1 Pund 16 Mrk. Endelig da have de fornöden Aaret igjennem at bruge i begge Stuer: Norsk Salt at forbruges 2 Tönder; *Tjære (til at smöre deres Saarelse)* 1 Tönde; Næper 2 Tönder.

Denne Bespisning var noget forskjellig fra den, der blev givet efter Fundatsen af 1612. Ifølge denne blev der saaledes uddelt *Brød* og *Øl*, medens Lemmerne senere selv maatte bage og brygge. Af Øl fik de dengang „3 Tønder og en halv Tønde got øll til grøden eller suppen". Erter var ei fast Mad, men gaves dem, „naar de var at bekomme". Næper fik Lemmerne ikke og heller ikke nogen bestemt Mængde Melk. Herom heder det derimod:

„Melk skal og jefnligen, efftersom raaden er till, spises til Gröd og Velling, helst til dem, som ere gamle og meget skröbelige".

Af ferskt Kjød fik Lemmerne efter den gamle Ordning vel ogsaa noget mindre end senere; efter en af dennes Bestemmelser skulde nemlig:

„Sex slagtenöd paa sex tider om Aaret udspisis til fersk Mad; foruden det som ellers af faar, bukke og store Slagter i den rette Slagter tiid, til den siuges Vederqvægelse bör at anvendes; 1 nöd til hver af de fire Höitider og de to andre effter leyligheden. Derhos paa andre tider maa udspisis fersk mad af 12 faar, naar det er bedst fornöden. Og skall paa samme tiid gifuis dennem Stumpebröd af Ruugmel og bedre öl end som gemeenligen pleyer at bryggis til dem paa andre tider om Aaret".

Ordningen af 1643 blev i Aaret 1700 forandret derhen, at Lemmerne fik Maanedspenge istedetfor Fødemidler.

I en Beretning om Hospitalet fra 1702 heder det, at der i den ene Stue var Spedalske, i den anden gamle, udarmede og svage Mennesker, 19 i hver Stue; 1722 var Lemmernes Antal steget til 52.

I 1768 blev Indretningen udvidet til fire Stuer, hvor der skulde optages 59 Fattiglemmer foruden fire Raadskvinder, nemlig tilsammen 15 Mænd og 48 Kvinder. Dette Belæg — foruden Raadskvinderne — blev 1811 bestemt skulde bestaa af 5 Mænd og 16 Kvinder fra Landet og de øvrige fra Staden.

Naar *Kraft* siger, at Hospitalet synes ikke siden 1742 at have optaget Personer med „spedalsk Svaghed", da er vel dette neppe rigtigt. Der indtoges vistnok fremdeles Spedalske, omend maaske i mindre Udstrækning end tidligere; dette Forhold ophørte først ganske, da Reitgjærdets Pleieanstalt for Spedalske blev taget i Brug, den 1 September 1861. De 15 Spedalske[1]), som da opholdt sig paa Hospitalets saakaldte Kurerkammer, blev nu overflyttede did.

Daare-kisten. I Aaret 1736 blev der ifølge et Reskript af 14 Juli[2]) indrettet et Par Værelser til der at optage Sindssyge. Da dette Rum snart viste sig utilstrækkeligt, blev Daarekisten, som Indretningen kaldtes, senere udvidet, ligesom der blev opført en særskilt Bygning hertil. Denne var beregnet paa at optage 16 Sindssyge; efterhaanden forøgedes

---

[1] Efter den officielle Spedalskhedsberetning for Aaret 1861.

[2]) Reskriptet paabød det Samme ogsaa for forskjellige af de andre Byers Hospitaler. Paabudet kom dog kun her strax til Udførelse; men paa flere andre Steder skeede dette ikke før langt senerehen, hvorom tildels nedenfor. Smlgn. «Beretning, Betænkning og Indstilling fra en nedsat Kommission til at undersøge de Sindssvages Kaar i Norge», afgiven ved Professor Dr. Fr. Holst. (Eyr, 4 Bd. 1829.)

dog Belægget noget efter det stigende Behov. Ved Udgangen af 1825 var der „21 Vanvittige“ paa Anstalten. (*Kraft.*) Den gamle Bygning blev nedlagt i 1840 og en ny blev taget i Brug under Navn af Pleiestiftelsen for Sindssvage.

Efter et Reskript af 24 Marts 1779 blev der endvidere oprettet en egen Afdeling for at behandle Personer fra Landet, der led af Flodsyge — scabies venerea. Flod- eller Radesyge var dengang meget udbredt blandt Almuen paa Inderøen, og da det blev antaget, at de smittede Personer ikke med Forsvarlighed kunde behandles i Hjembygden, blev det bestemt, at dette skulde ske paa Hospitalet i Trondhjem. Der blev derhos beskikket et Par Kirurger til at udføre Behandlingen der under Overopsyn af Byens Stadsfysikus *R. S. Henrici.* „Cureerkammeret“ blev siden udvidet til fire Værelser med 28 Senge. Fra 1807 blev der aabnet Adgang til dette for fattige Syge fra Staden selv. Cureer-kammeret.

I Aarene 1798—1799 blev der paa Stiftelsen indrettet endel Beboelsesrum, de saakaldte Overværelser eller Hospitalslofter, hvor 69 husvilde Personer kunde faa et midlertidigt Tilhold samt Brændeved. Denne Indretning blev imidlertid igjen ophævet 1842.

I dette sidste Aar afbrændte Hospitalets gamle Træbygning; det blev gjenopført af Murværk og færdigt i 1845. Kirken, som ogsaa var af Træ og sandsynligvis opbygget i 1641, blev derimod sparet for Ildebranden.

I 1857 forpleiedes paa Lemmeafdelingen 86 Personer; paa Cureerkammeret, der var delt i to Afdelinger, en for Landet og en for Byen, var der indlagt 45 „med Saar beladte og andre ulægelige Syge“, hvorunder ogsaa hørte Spedalske; og paa Sindssygeafdelingen behandledes 82 Patienter. (*Nicolaysen*).

I 1864 fik Anstalten sine nugjældende Statuter[1]), hvorefter den kun skal bestaa af to Afdelinger, en Pleieanstalt og et Sindssygeasyl. Pleiestiftelsen eller Hospitalet, som den fremdeles kaldes, er bestemt til at optage „alderdomssvage, vanføre og ulægelig syge Personer af begge Kjøn“ fra Trondhjems By og begge Amter. For Tiden — 1880[2]) — forpleies der paa Anstalten 100 Lemmer, men den kan optage indtil omtring 120. Dens Indtægter beløb sig i 1879 til noget over 39,000 Kroner. Sindssygeafdelingen er beregnet paa at optage 60 Syge.

Domkirkehospitalet. 3) Et Hospital, der stod under Domkirken — Spitalsgarðr firir norðan Kristkirkiu, — og som derfor formodentlig ikke har ligget langt fra denne. Naar denne Stiftelse er anlagt, vides ikke; den omtales første Gang under denne Betegnelse i Erkebiskop *Eystein*'s Tillæg til St. Olafs-Legenden fra omkring Aaret 1170[3]) og bliver efter dette saaledes det ældste kjendte Hospital i Norge. Dernæst nævnes det imidlertid ikke udtrykkelig førend i Aaret 1298 i en Skrivelse fra Kong *Erik Magnussøn* angaaende Nidaros's Domkapitel[4]). Efter al Sandsynlighed maa dog dette Hospital være det samme som det hospitale infirmorum, der omtales nogle Aar tidligere i en Erklæring af Domkapitlet af 14 Marts 1280[5]), hvor Hospitalets Præst *Sigwardus* nævnes iblandt Stadens Sognepræster. I en Skrivelse, udstedt 1296[6]) af Kanniken *Jon Gudmundsen Elg*, nævnes ogsaa iblandt de ni Sognepræster en *Endrid de Ospitali*. Paa denne Tid var det altsaa et egentligt Sygehus og har da saaledes været et

[1]) De traadte dog først i Kraft 1 Januar 1866.

[2]) Efter godhedsfuldt meddelte Efterretninger af Overlæge C. S. Kindt.

[3]) Denne interessante Oplysning fra dette endnu utrykte Skrift har jeg faaet af Hr. Professor Dr. G. Storm, der med stor Velvillie ved denne Leilighed som ogsaa flere Gange tidligere i forskjellige Retninger har ydet mig sin værdifulde Bistand, hvorfor jeg er ham megen Tak skyldig.

[4]) Diplom. Norv. No. 88, 1 Bd.

[5]) Diplom. Norv. No. 16, 3 Bd.

[6]) Diplom. Norv. No. 30, 5 Bd.

Leproseri ved Siden af de førnævnte Fattigstiftelser. Men om denne Anstalt ogsaa lige fra sin første Oprindelse har været for Spedalske, kan jo heraf ikke afgjøres.

Hospitalets senere Skjebne er fuldstændig ukjendt. I Tidens Løb maa det være gaaet under; og da har man maaske ogsaa begyndt paa at indtage Spedalske paa den gamle Fællesstiftelse, i hvis Fundats af 1612 det, som nævnt, heder, at der skulde være en Stue for de Besmittede.

Den første Gang, der udtrykkelig tales om Optagelsen af Spedalske her, er, saavidt vides, i et Brev af 8 Juni 1592,[1]) hvorved en *Oluf Siverssøn* fra Søndmøre paa egne og Sødskendes Vegne skjænkede en Gave til Hospitalet, hvor hans fattige spedalske Broder Larins tilforn var indtaget. I det samme Aar skjænkede ogsaa *Saxe Olufsøn* fra Borgund paa Søndmøre, som for Spedalskheds Skyld var bevilget Optagelse i Hospitalet, en Gaardpart til dette.

Bergen. 1) Allehelgens- og Katharinastiftelserne. Bergen. Allehelgens- og Katharina-stiftelserne.

Efter Bergens store Brand i 1248 lod *Haakon den Gamle* paa sin egen Bekostning gjenopføre flere af de nedbrændte Kirker og iblandt dem Allehelgenskirken[2]), som han tillige bestemte skulde forbindes med et Hospital. Hertil skjænkede Kongen ogsaa under sin sidste Sygdom († 1263) store Gaver, — 100 Maanedersmatebol[3]). Stiftelsen blev dog først fuldført og indviet i 1266 af hans Søn *Magnus*.

Magnus konungr setti Allraheilagra spítala i Vogsbotni i Björgyn ok let vigja kyrkju spítalans, er Hákon konungr faðir hans let reisa Þar af steini en Þessi fullgjöra. (Islandske Annaler.)

---

[1]) Norske Stiftelser, 3 Bd., efter Originaler i Rigsarkivet.

[2]) Denne nævnes første Gang 1181 og var da rimeligvis kun bygget af Træ, medens den nu blev gjenopbygget af Sten.

[3]) Haakon Haakonsøn's Saga; Kap. 369. — Det fremgaar forøvrigt idethele ikke ganske klart, siger Munch, om Haakon først paa sit Dødsleie fattede den Plan at opføre dette Sygehus, eller om han alt tidligere havde gjort det.

Kong Haakon lod ogsaa efter Branden paabegynde Opførelsen af en ny Kirke ude ved Sandbro, — Katharinakirken, — som man kan [se, han havde bestemt skulde forenes med et Hospital for Spedalske, og hvortil han skjænkede 200 Maanedersmatebol.

Spedalskhed havde vistnok utvivlsomt allerede længe hersket i Norge, men antog maaske först paa denne Tid en saa foruroligende Udbredelse og Karakter, at det blev nödvendigt i en videre Udstrækning at træffe offentlige Foranstaltninger imod den. (Munch.) Den stigende Kultur gjorde vel ogsaa, at Trangen til Leproserier nu föltes stærkere. Naar undtages det förnævnte Hospital i Trondhjem, som jo muligens allerede var indrettet for Spedalske i Slutningen af det 12te Aarhundrede, er det forövrigt unegtelig ganske paafaldende, at der nu, som nedenfor skal vises, blev indenfor et forholdsvis kort Tidsrum oprettet paa forskjellige Steder i Landet Stiftelser for disse Syge.

Katharinahospitalet blev imidlertid heller ikke færdigt i Kong Haakon's Tid og kom maaske ikke nogensinde til at opfylde den første Bestemmelse: at modtage Spedalske. I Aaret 1266 besluttede nemlig *Magnus Lagabøter*, uvist af hvilken Grund, men efter Overlæg med flere kyndige Mænd, som Biskop *Askatin* af Bergen, Abbed *Erik* af Munkeliv o. A. at forene disse Stiftelser og indrette dem begge til almindelige Fattighuse. Til dette Øiemed blev da den paabegyndte Katharinakirke med Hospitalet flyttet fra Sandbro og ind til Vaagsbunden i Nærheden af Allehelgenskirken, der, som nævnt, i dette Aar blev indviet.

Magnus konúngr let Þar ok gjöra Katrínar kirkju skamt ifrá ok aukaði Þat til sjukra manna spítala.... (efter en anden Læsemaade....„jok han ok“...). (Islandske Annaler 1266.)

Der er idethele nogen Usikkerhed og Modsigelse i de forskjellige Beretninger, som gjør det vanskeligt at komme til fuld Klarhed om Forholdet i den første Tid. Efter det Ovenstaaende maatte man jo saaledes nærmest tro, at det var Magnus Lagabøter, som først tænkte paa at forbinde et Hospital med Katharinakirken, medens dette som nævnt aabenbart allerede var bestemt af hans Fader. Efter An-

nalerne ser det ogsaa nærmest ud, som om Katharinakirken ogsaa var bleven fuldført i 1266, skjønt Ordenes Mening dog ikke er ganske klar. Dette kan dog rimeligvis ikke have fundet Sted før i Slutningen af 1275 eller i Begyndelsen af 1276, da Fundatsen for den forenede Dobbeltstiftelse nemlig først er bleven udstedt 19 April 1276[1]).

Hos *Boeck* og *Danielssen*[2]) heder det, at Katharinahospitalet blev stiftet 1276 og var et Leproseri til 1311; men at, da Kirkerne i dette Aar blev optagne blandt de kongelige Kapeller, overflyttedes sandsynligvis de Spedalske til St. Jørgen's Hospital, som dengang maaske netop var bygget. Denne Fremstilling, — der nærmest støtter sig til en Ytring i Kong Magnus's Testamente[3]) af 1 Febr. 1277, hvori Katharinahospitalet fremdeles kaldes h o s p i t a l e l e p r o s o r u m, — kan dog for dette Hospitals Vedkommende neppe være rigtig. Denne Del af Testamentet maa nemlig, som *Munch* har paavist, være affattet flere Aar tidligere[4]), da det nemlig har en Stadfæstelse af Pave *Clemens IV* af 6 August 1268[5]). Man bliver derfor nødt til at holde sig til Fundatsens Ord, som bestemt viser, at man har fraveget den oprindelige Plan.

Efter Fundatsen maa der imidlertid allerede have været optaget endel Personer, da Fællesstiftelsen begyndte sin Virksomhed; det siges nemlig, at „de Søstre og de, som alt er derinde, og som forlængst har opbrugt sit Pro-

---

[1]) Diplomat. Norv. No. 16, 2 Bd.

[2]) «Om Spedalskhed». Kristiania 1847. Pag. 103.

[3]) I dette betænkte Kong Magnus, ligesom hans Fader tidligere, begge Stiftelserne med rige Gaver:

. . . Jtem ad o s p i t a l e s a n c t e C a t e r i n e l e p r o s o r u m Bergis centum marcas sterlingorum contulimus. Jtem ad o s p i t a l e p a u p e r u m a p u d O m n e s s a n c t o s Bergis sexaginta marcas sterlingorum contulimus. . . . (Diplom. Norv. No. 3, 4 Bd.)

[4]) Nicolaysen («Fornlevninger», Pag. 439) slutter sig ogsaa til denne Opfatning.

[5]) Diplomat. Norv. No. 1, 4 Bd.

vent[1]), skal være de nye Regler lydige". Dette kan da efter min Mening kun gjælde Allehelgensstiftelsen, som utvivlsomt var færdig i 1266 og saaledes da strax kunde begynde at optage Lemmer.

Hvorvidt der blandt disse ogsaa kan have været Spedalske, kan jo ei bestemt afgjøres, men sandsynligt er det dog ikke. Disse ældre Hospitalslemmer blev nemlig fremdeles boende i den nye Fællesstiftelse, hvilket de ellers neppe havde faaet Tilladelse til paa Grund af den da almindelige Frygt for Sygdommens Smitsomhed. Dette synes jeg ogsaa taler for, at Katharinahospitalet heller ikke kan have virket som Leproseri fra 1266 af[2]).

Efter Fundatsen var Allehelgenshospitalet bestemt til kun at optage Mænd og havde hertil 30 Senge. Katharinahospitalet, der udelukkende var for Kvinder, havde kun 20 Senge. Ingen maatte som nævnt indtages mod Provent; derimod skulde Stiftelsen arve Lemmernes Efterladenskaber. Der var forøvrigt ogsaa mange andre nøiagtige Bestemmelser med Hensyn til Forpleining, Levesæt, Afholdelse af Sjelemesser, Straffe o. s. v. Hvert Lem skulde daglig faa en Ret Mad med en Juste Mungot[3]) til; men paa Fastedagene skulde de alle, mærkeligt nok, faa to Retter og dobbelt Maal af Drikke. Der var ansat tre Præster ved Stiftelserne, hvoraf den ene skulde have sit Bordtilhold i Allehelgenshospitalet; hver Dag skulde denne her faa tre

---

[1]) Disse havde altsaa gjort Indskud for at blive optagne, hvilket siden ikke blev tilladt.

[2]) Hos Chr. Frimann (2, 84) og Sagen og Foss (Pag. 35) heder det, at begge Hospitaler kun var Fattiganstalter. Lange og Dr. Y. Nielsen mener, — hvilket ogsaa anføres hos Bidenkap («Om Spedalskhed som endemisk Sygdom i Norge», Kr.ania 1860, Pag. 27), — at Katharinahospitalet begyndte sin Virksomhed i 1266 og optog Spedalske indtil 1276, da det gik over til at blive et almindeligt Fattighus.

[3]) Et Slags svagt Øl, modsat det stærkere, saakaldte tyske Øl.

Juster Maaldrikke og paa Faste- og Helligdage en hel Bolle.

...Þa skal att Allra hæilaghra kirkiu være XXX sænghia, oc karlmenn i allum, en at Katerinar kirkiu XX sænger oc qvænnmænn i allum. Skulu Þærsir huarer tuægghia olmosomen hvarsdaghlæga æinn budarvorð hafua oc justu mungatz æn a fostudaghum half bolla oc tuirettes budarvorð ...klæda værðr fa Þæim efter fangom æða Þo huærium æftir Þui sæm Þurftum gæghnir..... Ver hafum oc skipat iij presta til Þærsara guðs husa andlægho ambetti vppi at hallda. skulu. ij vera att Allra hæilaghra kirkiu, æn æin att Katerinar kirkiu.....En sa prester sæm bord hefuir att Allra hæilaghra kirkiu skal hafua iij merker i læighu sina. oc iij ystur hvars daghlæga i maaldrykkiu sina. en fostudagha oc hælga dagha bolla.....þat hafum ver oc firerbodet fullkomlægha at nokor maðr se i Þæma spitala med provendo tekin. huarke karl ne kona. en Þæir menn sæm i þærsa spitala ero teknir. oc iij þar andazst. Þa skal stadrenn ærfua þat ær epter þa læifuizst. vttan allz vndandratter..... Syster oc þær, sæm nu ero inni. Þa viti þær þat fulkomlæga. er þær gera nokora braadærni ..... at ver hafum bodet af varre halfu, oc tillskipat þæim. sæm þæim skal or þema stad visa. Þui, at þær hafdu længe pronendo sina nennta oc þær kunnu æighi vara miskun i hondom at hafa.....

Stiftelserne nævnes oftere i Breve og Testamenter, men hyppig hver for sig og er saaledes maaske i Tidens Løb blevne adskilte; om nogen Forandring i deres Bestemmelse er dog Intet kjendt.

I Slutningen af det 13de Aarhundrede giver saaledes den rige Bjarne Erlingssön i sit Testamente[1]) endel Jordegods til Allehelgenshospitalet, men nævner ikke den anden Stiftelse.

Den samtidige Hövding Gaute af Tolga testamenterede[2]) — antagelig omkring 1288 — en Mark brændt til Allehelgenskirken og en Mark til Spitalen ved Katharinakirken.

I Aaret 1310 omtales en Tvist mellem Godfrid, — presbiter de ecclesia hospitalis Omnium sanctorum Bergis[3]), — og Biskop Arne i Bergen, der anklagede ham for at have overskredet sin Myndighed.

¹) Dette blev endnu opbevaret i Bergen paa Absalon Pedersøn's Tid. Norsk Magazin; 1, 84.

²) Diplomat. Norv. No. 24, 2 Bd.

³) Dette har vel altsaa været den af Præsterne, der havde sit Bordtilhold i Allehelgensstiftelsen. Diplomat. Norv. No. 83—84, 4 Bd.

I et Brev af 3 August 1348[1]), — der blev udstedt i „suefnstofuonne austan at setstofuonne j Allra hæilagra kirkiu spital j Biorghwin", — nævnes som Kirkens Raadsmand en Øgmund Nikolassön.

I et Brev af 4 Oktober 1404 bevidner Jenis fan Kampen, Præst ved Allehelgenskirken, sammen med flere Andre, at Ridder Jacob Fastulfsön havde leiet en Andel i Badstuen paa Berget[2]) for tre Aar mod en aarlig Betaling af 15 Skilling.

Stiftelsernes senere Skjebne.

Paa Reformationstiden gik Stiftelserne meget tilbage, da deres temmelig betydelige Jordegods blev skjænket bort. Da Birgittinerne i 1531 blev fordrevne fra Munkeliv Kloster, tilbød Lensmanden *Esge Bilde* dem forinden istedet at modtage Allehelgenskirken og en stor Del af dens Gods, et Tilbud, som Ordenen dog ikke tog imod. Allehelgenskirkens Eiendomme blev derimod lidt senere for den største Del forenede med Utstein Kloster og med disse i 1537 skjænkede til Fogden *Trond Ivarssøn* som verdslig Forlening[3]).

Det samlede Gods vedblev at gaa i Forlening til Forskjellige lige indtil Aaret 1664; men da blev baade Utstein Klosters og Allehelgenskirkens Eiendomme, der begge særskilt opregnes, solgte[4]); og nogle Aar senere blev disse Eiendomme igjen adskilte.

Allehelgenshospitalet maa vel rimeligvis være gaaet under omkring denne Tid eller lidt før; det nævnes ialfald ikke længere. Om selve Kirkebygningen fortælles det derimod udtrykkelig, at den forfaldt og endelig blev nedreven i 1552, da man af dens Mure vilde opbygge et Raadhus. Dette kom ei istand; derimod brugte Lensmanden *Kristofer Valkendorf* Stenene i 1558 til Gadebrolægning, idet han af

---

[1]) Diplomat. Norv. No. 336, 4 Bd.

[2]) Diplomat. Norv. No. 581, 2 Bd. Denne Badstue laa oppe under Fløifjeldet og eiedes af Flere i Forening. Smlgn. Diplomat. Norv. No. 601 og No. 604, 2 Bd.

[3]) Lange: 1, 604; 2, 311 og 388.

[4]) Til Erik Krag og «Interessenter». Efter Skjødebogen for Norge 1661—1670. Rigsarkivet.

dem lod bygge den saakaldte Stenbro, som gik fra Domkirken til den nuværende Raadhusalminding.

Allehelgens kirke falt og ned af forsömmelse, hvilken som havde et merkeligt höit taarn, men Allehelgens kirke gjorde et godt Gavn (!), den Tid Christopher Valkendorf befalede, at man skulde tage dens Sten og gjöre den Stenbro fra Domkirken og indtil Raadhuset med. (Absalon Pedersön)

Der stod dog alligevel længe tilbage endel Ruiner, som almindelig kaldtes „den øde eller den gamle Kirke". I Begyndelsen af det 17de Aarhundrede blev nogle af de hvælvede Kjældere brugt til Fængsel „for arrige Skalke at kastes udi paa Vand og Brød". (E. Edvardsøn.)

Efter en Brand i Bergen 6 April 1623 blev dog ogsaa disse Rester paa det Nærmeste ødelagte; og der blev kun igjen et Stykke af en Mur, som stod i Baggaarden til Raadhuset og blev brugt „til at lægge Øl og Andet udi". Denne Mur blev senere indbygget i en Gaard, som blev opført 1770—74 og anvendt til en Arbeidsanstalt; denne blev igjen nedrevet 1863. Kun Navnet „Allehelgensgaden" er nu blevet tilbage som det sidste Minde om den gamle Herlighed!

Hvorledes det gik med Katharinakirken, ved man ikke; Hospitalet vedblev derimod fremdeles at bestaa som et Fattighus[1]). Endnu i Aaret 1570 blev det bestyret af en norsk Forstander — *Ingebrikt*, der var valgt hertil 1563, — men lidt senere gik det paa ukjendt Maade over i det „tyske Kontors" Eie og blev en Fattigstiftelse for dette. Paa en tysk Tegning af Bergen fra Slutningen af det 16de Aarhundrede sees opført to Sygehuse: a) Hospital von den Teutschen, ɔ: Katharinastiftelsen, og b) Spittal der Stat. (*Braun* og *Hogenberg*: „Theatrum urbium præcipuarum totius mundi".)

[1]) Fra det 16de Aarhundrede omtales en Badstue ved Hospitalet; men denne har dog rimeligvis været af en langt ældre Oprindelse. (Nielsen.) Alle offentlige Badstuer skulde forøvrigt efter Magnus Lagabøter's Bylov (1276) ligge udenfor Byen.

Katharinahospitalet blev nu i „Kontorets“ Eie lige til 1781, da det — ifølge et Reskript af 8 August — blev overdraget til Byen. Bygningen blev brugt til en endnu bestaaende Friskole, som var oprettet 1775, men hidtil havde manglet et eget Rum. Der var da paa Stiftelsen kun 6 Lemmer tilbage, som blev overflyttede til „de Søfarendes Fattighus“. Katharinastiftelsens Formue i rede Penge — 1000 Rgdlr. — blev skjænket til den tyske St. Mariæ Kirke.

Søfarendes Fattighus.

Det ovennævnte „Søfarendes Fattighus“ var stiftet i 1570 og var i den første Tid ligesaameget Sygehus som Fattigstiftelse, hvorfor det ogsaa længe afvexlende blev kaldt „det nye Armehus,“ „det nye Sygehus“ eller „det almindelige Hospital“ i Modsætning til St. Jørgen's Stiftelse for Spedalske. I 1599 blev Indretningen udvidet og hovedsagelig bestemt til at være „et midlertidigt Tilflugtssted for fattige, skibbrudne og syge Søfolk“. 1715 blev den Fundats oprettet, der fremdeles i det Væsentlige er gjældende, og hvorefter Stiftelsen skal optage gamle Sømænd og deres Enker[1]).

St. Jørgen's Hospital.

2) St. Jørgen's Hospital. Som tidligere nævnt, har Nogle antaget, at denne Stiftelse maaske blev anlagt i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede[2]). Noget Sikkert om Hospitalets Oprindelse og tidligere Historie kjender man imidlertid ikke.

Hospitalet, der ogsaa var forbundet med en St. Jørgen's Kirke, har sandsynligvis lige fra sin Begyndelse af været en Pleieanstalt for Spedalske, ligesom det maaske

---

[1]) Nicolaysen: Norske Stiftelser, 3 Bd.

[2]) Prof. Dr. Schønberg udtalte i det medicinske Selskab i Anledning af dette Spørgsmaal (se Forhandlinger i Norsk Magazin for Lægevidenskab, Oktober 1881), at efter hans Mening maatte «St. Jørgenshospitalet i Bergen betragtes som en historisk Fortsættelse af det af Kong Magnus Haakonsøn stiftede Allehelgenshospital».

ogsaa stadigt har ligget paa den samme Grund som den nuværende Stiftelse. Nogen Flytning af Hospitalet omtales i ethvert Fald ikke saavidt bekjendt.

Første Gang nævnes St. Jørgen's Hospital i et Brev fra 1461, som blev paaberaabt i en Herredagsdom, der blev afsagt i Bergen Juli 1604.

Der handledes her om en Strid mellem den daværende Eierinde af „Lungegaarden“, Knud Bildt's Enke, og St. Jörgen's Hospital angaaende en Gaard Stangeland i Gandkirke Sogn i Ryfylke[1]), som hun paastod var given i Aaret 1484 af Hospitalet til Nonneseter Kloster i Mageskifte mod „thend lange Ager, som ligger ved same Spetall Nordenfor Alminding weygen nest wed Biergitt“. Da nu Nonnesæter med alle sine Tilliggelser i 1528 var skjænket til Vincents Lunge, — efter hvem da Eiendommen senere blev kaldt „Lungegaarden“, — nedlagde Enken Fordring paa, at ogsaa denne Gaard skulde fölge med. Hospitalsforstanderen irettelagde imidlertid paa sin Side tvende gamle Breve (der nu ei mere findes) et fra 1461 og et fra 1478, hvilke begge udviste, at „Stangeland war wdj Siellegaffue giffuit til Stj Jörgens Spital wdj Bergen““; og da han tillige godtgjorde, at Gaarden aldrig var kommen ind under Nonnesæter (Lungegaarden), men stedse havde tilhört Hospitalet, tilkjendte Retten dette den omtvistede Gaard til „Ewig eygendom“[2]).

Dernæst omtales det i et Testamente, som en Lübeckerkjøbmand i Bergen, *Gert Smedeken*, udstedte 25 Oktober 1475[3]).

„.... Jtem so geue ick to sunte Jurgen to den spittale iiij stucke swars[4]). Jtem to sunte Katherinen kerken iij stucke swars....“

I den saakaldte „Bergens Rimkrønike“[5]) — fra omkring 1560 — nævnes:

---

[1]) I den førnævnte Opregning af Allehelgens Kirkes Gods omtales et andet «Stangeland i Korssund» (Karmøen).

[2]) Efter Prof. Dr. Fr. Brandt's «Afskrifter af Forhandlinger ved Herredagene i Norge 1604, 1607 og 1610» (Pag. 25—27), som Professoren godhedsfuldt har givet mig Anledning til at benytte.

[3]) Diplom. Norv. No. 480, 7 Bd.

[4]) Et Slags Tøi.

[5]) Norske Magazin, 1 Bd.

„blandt de Closter oc Kircker, som paa denne tiidt (skal efter Sammenhængen være Magnus Smek's) var vidt macht udi Bergen: Sti Karin Qvinde Hospital, — Sti Jörgens vidt Spitalidt, — Allehelgens Kircke".

Som Leproseri omtales Stiftelsen første Gang udtrykkelig i en Reces af 11 Mai 1544, hvorved Lensmanden, Kristofer Huitfeldt, og Biskopen, Geble Pedersen, forordnede[1]), at efter Salget af de bergenske Gilders Eiendomme skulde en Trediedel af Værdien gives „Hospitalet til de fattige, Spidalske Menneskers Underholdning".

24 April 1545 blev Stiftelsen betydelig udvidet[2]), idet *Kristian III* da bestemte, at Selø Benediktinerkloster „med al sin Eiendom, Gods, Rente og Rettighed og al sin Tilliggelse, intet undtaget, skulde herefter til evig Tid være og høre til St. Jørgen's Hospital. . . . . Sammeledes skulle og ingen indtages udi fornævnte Hospital, uden de, som syge, arme og urørendes Mennesker ere".

Hospitalet skulde styres af en Forstander, udnævnt af Biskopen og Lensherren.

Stiftelsen fik ogsaa senere mange Gaver. Ved en Skrivelse af 17 Januar 1557 tillod saaledes Kristian III, at „Hospitalet kunde bekomme de Messeklæder og den Kalk af Halsnø Kloster, som Hospitalsforstanderen er begjerende til Hospitalets Behov". Fra 1566 af fik baade St. Jørgen's Hospital og Katharinahospitalet efter gammel Skik et Slagtenød aarlig af Slottet[3]).

I sin Dagbog fortæller Absalon Pedersön under Aaret 1565 fölgende, næsten rörende Historie:

. . . Paa thenne same dag — 19 Marts 1565 — döde Jon, Elzebe messemagers sön, (hun var Jordemoder og var död i Ja-

---

1) N. Krag og Stephanius: «Historie af Kong Kristian III». 2 D. Pag. 381.

2) Chr. Frimann anfører urigtig, at Hospitalet først blev anlagt i dette Aar.

3) Denne Gave blev fra 1596 af udredet i rede Penge efter Aarets gjængse Kvægpris. (Nicolaysen.)

nuar 1565), som var spilt (ɔ: spedalsk) og tildömder[1]) paa raadhusit, at hand skulde giffue sig ind i spitalen. Ther hand hafde nu beskicket sit hwss, och bedet sine venner godenetter, fulde hans hustrw Genitte hannom paa

---

[1]) Efter den saakaldte Kristofer af Bayerns Stadsret for Kjøbstæderne i Danmark (og Norge), angivelig fra 1444, (Paus: Saml. af gamle norske Love og Forordn.) skulde hver den, «som fanger spitaels soot, nødhes udh at fare til scti Jørgens hus, innen den tiidh, som honum aff foghet oc burgemestere forelaght wordhær; gør han thet icke, tha mue the føre honum oc hans gotz tiidh uppa hans kost oc tæring».... Denne Bestemmelse blev stadfæstet i Kong Hans's almindelige Stadsret af 1487.

I Kjøbenhavns ældste Stadsret, der blev givet af Biskop Johan Krag i 1294, heder det derimod, at «ingen Spedalsk skulde tvinges til at indlægges paa et Leproseri, saalænge han afholdt sig fra Omgang med andre Mennesker». (Mansa: l. c Pag. 37 o. fl. a. St.) Kong Kristofer's Paabud gjengives hos Boeck og Danielssen (l. c. Pag. 98), hvor det ligeledes heder, at hans Stadsret antagelig først blev indført i de norske Kjøbstæder paa Kristian III's Tid.

I de norske Byer havde der vel altsaa tidligere, ligesom det fremdeles blev Tilfælde paa Landet, ikke hersket nogen tvungen Indlæggelse paa Hospitalerne. Derimod synes de Spedalske i Stæderne i den ældre Tid paa Grund af Smittefrygten her som andetsteds at have været forbudt at omgaaes Friske. I Aaret 1339 (Diplom. Norv. No. 198, 3 Bd.) afsatte Biskop Haakon af Bergen Præsten Bjarne i Hval (Sogn), da han var bleven spedalsk, eftersom «den hellige Kirkes Lov ikke tillod, at de, som havde faaet «malaatto sott eller liikthraa» (ɔ: Spedalskhed), skulde omgaaes friske Mænd paa Grund af den Afsky, de indgød, og end mere for, at Andre ikke skulde smittes af dem. Allermindst kunde dette taales hos Kirkens Tjenere, af hvem man kun skulde vente at faa Husvalelse til Legeme og Sjæl!» Bispen paaberaaber sig, at dette ikke er noget nyt Paafund, men en gammel Lov..... þa ero þat æighi ny tiltœke æda nymære at menn skuli þesshaattar menn varaszt uttan hellder gomul loghen so sem ny bioda, at þeir menn skolu med enghom hætte i stodum inni bua ne nokorre neerkvæmre samvist annarre manna.... Biskopen lovede at underholde Præsten og tillod ham at bo paa Vos eller i Sogn, hvor han selv vilde.

veyen, och som de komme lit fra theris gaard ind paa Allehelgens kirkegaard, tha badt han til Gud sigendis: o Gud, kan det skee dig til ære och mig til gaffn, da lad mig aldrig komme i then spital, paa det at mine fattige smaa börn icke skulle höre ille oc lide spott for mig. Der hand dette bad, oc hans hustrw holt hannom vnder armene, bönhörde Gud hannom, och hand seeg sagtmodig mod iorden och döde....

Henimod Midten af det 17de Aarhundrede var imidlertid Stiftelsens Forfatning bleven meget mislig; hertil kom ogsaa, at i 1640 brændte baade Kirken og Hospitalsbygningen[1]).

For at ophjælpe Stiftelsen skjænkede *Fredrik III* den derfor — ifølge et Brev af 25 August 1648 — en Trediepart af Overskuddet af Bergenhus Stifts Kirker.

I 1651 indgik Bønderne i Stiftets forskjellige Distrikter en frivillig Overenskomst med Hospitalet, hvorved de forpligtede sig til at betale dette en vis Sum Penge aarlig mod at faa „sine fattige Befængte" indlagte der; Summen blev for de fleste Distrikters Vedkommende fastsat „til fire Skilling aarlig at erlægge af hver Mand til St. Michel's Dag[2]), — samt 18 Rdlr. i to Aar for hver Spedalsk, som blev indlagt, dog ei for det andet Aar, om han døde forinden".

Denne „Deklaration" bekræftedes af Kongen i det samme Aar efter en Forestilling af Slotsherren *Ove Bjelke*, hvori denne udtalte, at „St. Jørgen's Hospital, der alene var grundlagt for de Spedalske fra Bergens By, nu neppe længere var istand til — paa Grund af det ringe For-

---

[1]) Ved den førnævnte Brand i 1623 blev «Hospitalet i Marken» (ɔ: St. Jørgen's) skaanet. (Hofnagel.)

[2]) Summen skulde fratrækkes de saakaldte «Pungpenge», som indsamledes i Kirken under Gudstjenesten til Hjælp for de Fattige. I Sønd- og Nordmøre blev fra 1736 disse «Mandtalspenge» betalte til Reknæs Hospital, der var oprettet endel Aar tidligere, — 16 August 1713. For de øvrige Distrikter vedblev Afgiften til St. Jørgen's Hospital; den udgjorde i 1856: 467 Spd. 29 Sk. (Nicolaysen.)

r a a d o g I n d k o m s t — at underholde de mange fattige Syge fra Staden selv, end sige de Spedalske fra Bygderne uden Vederlag herfor fra disse".

Adgangen til at faa sine Spedalske indlagte paa Stiftelsen synes Almuen snart at have benyttet sig af i ikke ringe Udstrækning. Fra 1670 omtales det saaledes i en Skrivelse fra Nordfjord, hvori der klages over den saare mislige, økonomiske Tilstand inden Distriktet, at der i Løbet af f a a A a r var indsendt 60 Spedalske[1]) til St. Jørgen's Hospital.

Nogle Aar senere — 26 Juli 1656 — bestemte *Fredrik III* endvidere, at „den Fjerdedel af Konfiskationerne, som hidtil var tillagt de Fattige, nu skulde anvendes til at afbetale Hospitalets Gjæld med", som dengang udgjorde 3000 Rgdlr. Herved kom Stiftelsen saa nogenlunde igjen paafode, ligesom den ogsaa i hele den følgende Tid af og til fik forskjellige Gaver og Legater[2]).

Ved B ö d e r tilfaldt der oftere Stiftelsen forholdsvis store Summer. I 1656 maatte saaledes Admiral Bernt Orning betale en Bod af 100 Rgdlr. til Hospitalet og staa aabenbar Skrifte formedelst „hans Forseelse med adskillige Kvindfolk og efterdi han ikke söger Kirken og Guds Hus, men mere Kirken tillukker og Guds-Tieneste forhindrer".

Ved en Konsistorialret blev Præsten Jörgen Sörensen i Hammer (1615—1630) dömt til at böde til Hospitalet 160 Rgdlr. for L e i e r m a a l s - F o r s e e l s e. (Frimann.)

I det 17de Aarhundrede kan man se, at Hospitalets Grund mærkelig nok er bleven benyttet som Henrettelsesplads. I 1633 blev saaledes, fortæller *Hofnagel*, en Kvinde halshugget paa Spitalet, fordi hun havde stjaalet meget sammen med sin Mand, som tidligere derfor var bleven henrettet. Fra 1634 heder det i de samme Optegnelser, at en Troldkvinde og en Troldmand blev henrettede paa Spitalets Kirkegaard. 1636 henrettedes en anden Tyv der o. fl.

---

[1]) I dette Tal er dog muligvis ogsaa de Syge fra Søndfjord medtaget.

[2]) Med Hensyn til det Nærmere herom samt om Hospitalsindtægterne idethele kan jeg kun henvise til Frimann og Nicolaysen.

I 1654 fik Hospitalet en ny Fundats istedetfor en ældre af 1617, „for at", heder det, „Hospitalet igjen kan komme paa Fode, Skylden efterhaanden blive aflagt, og de fattige Christi Lemmer nødtørftelig kan blive spiset og forsørget". De Syges Antal var da 52.

Iblandt Bestemmelserne kan nævnes:

1. Udi Hospitalet skal de, som nu befindes at være derinde, som er 23 helbredede Folk, med Raadmanden og hans Kone, samt andre Tjenere, og 29 Spedalske, som ere 52 tilsammen, stedse derinde til deres Dödsdag forblive.
2. Desforuden skal indtages saa mange spedalske Folk, som fra Landet kommer og haver efter Vedtægten 18 Rgdlr. med sig for hvert Aar, udi tvende Aars Tid ..., og dersom de lever over den Tid, da skal de den övrige Tid tilligemed de Andre födes af Husets Indkomst.
3. Og ellers skal og maa vel indtages efter Tidens Leilighed og Hospitalets Forraad, dennem som det storligen behöver og dertil bliver af Slotsherren, Superintendenten, Borgemestre og Raad, samt Sogne-Præsten efter Ordinantzen samtykt.
4. De Helbredte[1]) skal forordnes en Stue for sig selv, noget fra de Syges Stue, paa det de Helbredte ikke af de Syge skal besmittes.
5. Hver Löverdag skal der udleveres til hvert Lem fölgende Levnetsmidler, — indtil videre Anordning, naar Hospitalet kan komme paa Fode igjen:

Bröd	9	Mærker.
Rugmel	5	—
Smör	1	—
Röget Smale-Kjöd	3	—
Til ferskt Kjöd	3	Skill.
- fersk Fisk	1	-
For Sild	1	-
- Erter	1	-
- Gryn	1	-
Til Øll	4	-

[1]) Dette Udtryk maa vel altsaa her betyde ogsaa Friske i sin Almindelighed.

Til hver af de tre Höitider om Aaret skal gives Lemmerne 2 Tönder godt Norsk Øll og hver Person 1 slet Mark udi Pengo. Hvert Lem skal desuden aarlig have 12 Alen Lærred og et Par Sko; item fornöden Lampe eller Lys om Vinteren, dog helst Flaad-Tran. Der skal ogsaa fremdeles holdes en Eng med [nogle Kjör til de arme Lemmers Fornödenhed.

6. De, som hendör, skal Forstanderen lade begrave med ringeste Bekostning, muelig er.

Naturalforpleiningen blev senere ombyttet med Kostpenge, nemlig 28 Skill. ugentlig.

Denne temmelig knappe Underholdning sögte Hospitalslemmerne at forbedre ved at sælge forskjellige, simpelt forarbeidede Ting; især gav de sig af med at forfærdige Sko. Heri fandt Skomagerlauget i Bergen et Indgreb i sine Rettigheder og lagde derfor i 1741 Beslag paa det oparbeidede Skotöi; Politiet holdt dog med Lemmerne. Disse sögte nu *Fredrik V* om udtrykkelig Tilladelse hertil; og ved et Reskript af 13 Marts 1750 blev det dem tilladt at gjöre simpelt Skotöi, „og samme til Fattige, gemene og Bönder-Folk ubehindret at afhandle".

Foruden disse 28 Skill. fik Lemmerne forøvrigt ogsaa aarlig paa St. Thomas's Dag (ↄ: 21 Decbr.) Lærred for 4 Mk. 8 Skill., i Skopenge 2 Mk. 4 Skill., „samt hver en Portion Melk, „Tour à Tour", af de 8 Køer, som holdes paa de trende omkring Hospitalet liggende Enge". Til hver af de tre store Høitider udleveredes to Tønder Øl. (Frimann.)

Under en stor Ildebrand i Bergen 1702 afbrændte ogsaa Hospitalet og Kirken[1]); de blev strax atter gjenopførte, men kun af Træ som tidligere. I 1745 blev der paa Grund af den store Tilstrømning fra Landet opført en Træbygning til med 14 Kamre, hvor der skulde optages mindst 28 Syge. Der vedblev dog fremdeles at være stor

[1]) Ved denne Brand reddedes et blaat Alterklæde, som «vor bekjendte, bergenske Skjald Dorothea Engelbrechtsdatter» tidligere havde skjænket Kirken. (Hilbrandt Meyer's Samlinger til Bergens Beskrivelse 1764. N. Magaz. 3 Bd.)

Mangel paa Plads, idet der oftere indkom 30—40 Spedalske aarlig[1]); og da den gamle Bygning „formedelst Ælde var bleven ubeboelig", blev den nedreven i 1754, og et nyt større Sygehus af Træ opført istedet[2]). Dette, som fremdeles bestaar, indeholdt 20 Kamre for hvert Kjøn og var beregnet paa at optage 80 Spedalske. Desuden indeholdt den „en anden stor Stue, hvori kunde indlemmes gamle Folk, som der ønskede at leve rolig, — mod en Summa af 200 Rgdlr. for hver Person". Denne Afdeling var ved et Mellemrum skilt fra de Syges, ligesom der var et særskilt Kjøkken for dem og et for de Friske.

I 1776 fandtes der paa Hospitalet 76 Spedalske og 14 gamle, friske Personer[3]). I 1798 var Lemmernes Antal steget til 85, hvoraf dog kun de 45 var spedalske; i 1824 var Belægget 94 Personer, uden at det kan oplyses, hvormange der ikke var spedalske.

En Tid ud i dette Aarhundrede ophørte man nemlig at indtage friske Fattige paa Stiftelsen; men naar dette skeede, kan ikke bestemt afgjøres, da Hospitalets Protokoller Intet udviser derom. Den nuværende Hospitalsforstander, Hr. *O. Borge*, har velvillig meddelt mig, at dette ialfald ikke er skeet i hans Tid, det vil sige i vel de sidste 30 Aar[4]).

---

[1]) Idethele blev der paa Hospitalet fra 1740 til 1 Mai 1776 indlemmet og underholdt 880 Mennesker; og i samme Tid døde der 840. (Frimann.)

[2]) Efter en Anordning af 29 August 1755 bestemtes det, at naar der paa Hospitalet blev indlagt fattige Spedalske eller Børn af fattige Forældre, skulde Stiftelsens Tilkommende for Forpleiningen — 18 Rgdlr. i to Aar — fordeles paa det hele Amt, «da det befindes, at denne afskyelige Syge meere i eet end i et andet Kirkesogn her i Stiftet prædominerer, og at derimod ere de Sogne, hvor der fast lidet eller intet vides af den».

[3]) Et af Hospitalslemmerne, Karen Bergesdatter fra Hammer, havde da været paa Stiftelsen i 55 Aar. (Frimann.)

[4]) Et gammelt Sygelem, som nu har været paa Hospitalet i 45 Aar, har fortalt Forstanderen, at der i hele hans Tid heller ikke er bleven optaget nogen frisk Person.

I 1832 forpleiedes 80 Spedalske paa Hospitalet; ved Udgangen af 1837 var Belægget steget til 119[1]).

I 1856 var der 130 Spedalske her; ved Udgangen af 1858 var Antallet gaaet ned til 111[2]; ved Slutningen af 1880 var der kun 59 Syge paa Hospitalet.

3) Henimod Slutningen af det 15de Aarhundrede kan det sees, at nogle St. Antonsbrødre havde faaet Tilladelse til at bosætte sig i Nonneseter Bernhardinerindekloster i Bergen. Dette havde nemlig i nogen Tid staaet øde, efterat Nonnerne var blevne udjagede af det norske Rigsraad paa Grund af uskjelligt Levnet. Først i Aaret 1507 blev imidlertid Klostret formelig overdraget til St. Antonsbrødrene. Disse Munke var rimeligvis komne fra et St. Antonskloster i Hamar, som jeg nedenfor nærmere skal omhandle og hvor jeg ogsaa skal komme tilbage tilbage til Brødrenes Skjebne i Bergen. St. Antonsbrødrene.

Fane. I det nuværende Fane Præstegjeld, omtrent halvanden Mil fra Bergen, laa der i Middelalderen et Hospital, som var forbundet med en Helligkorses Kirke, — Ecclesia et hospitale sanctæ crucis de Fan. Stiftelsen blev opført i Aarene 1226—1228 af Biskop *Arne* i Bergen; og paa dennes Forbøn tog Pave *Gregor IX* — i et Brev af 28 Juli 1228 — Hospitalet, dets Forstander og de Brødre, Fane Hospital.

---

[1]) Se «Betænkning og Forslag fra den angaaende Helbredelses- og Pleieanstalter for Spedalske i 1837 nedsatte Commission». (Ugeskrift for Pharmacie og Medicin. Kr.ania 1843.)

Overlæge Danielssen omtaler i en Indberetning fra 1842 fem Personer med «forskjellige Tilfælde» og to Friske, der havde kjøbt sig ind i Hospitalet mange Aar tidligere. — I Hospitalet fører Klokkeren og hans Hustru den gamle Benævnelse af «Raadsfolk». (Borge.)

[2]) Det maa her erindres, at den 1 Mai 1857 begyndte den saakaldte Pleiestiftelse No. 1 sin Virksomhed. Lungegaardshospitalet havde allerede været i Brug siden 1 Oktober 1849.

der stred i Herren, — rector et fratres domino militantes" — i St. Peter's og sin Beskyttelse[1]).

Hvorledes denne Stiftelse nærmere har været indrettet, er ukjendt; men den synes dog tydelig at have været af en næsten rent klosterlig Natur[2]).

I December 1303 overdrog Biskop *Narve* i Bergen[3]) sin og Domkapitlets Ret til Fane Kirke til Provsten og Kannikerne ved de tolv Apostles kongelige Kapel i Bergen mod, at disse skulde vise ham og hans Eftermænd Lydighed og Hæder, og at Bergens Biskop skulde have Ret til at indsætte Præster ved Kirken o. A. Denne Overenskomst blev stadfæstet af *Haakon V*, som 1311 optog Fane imellem sine kongelige Kapeller; ikkedestomindre blev den snart overtraadt, hvorfor endog Biskop *Audfinn* tog Gaven tilbage igjen i 1319[4]). De mange Stridigheder paa denne Tid imellem Domkapitlet og Apostelkirken hører det imidlertid ikke hid at ombandle. *Magnus Smek* skjænkede i sit Testamente af 15 Juli 1347[5]) „ad crucem jn Fana quinque marchas argenti".

Hospitalet gik i Tidens Løb under, men Kirken, der var bygget af Sten, er bleven staaende til vore Dage, uagtet den ikke led lidet ved en Ildebrand i Aaret 1612[6]). Den blev dog snart istandsat, omend ikke ganske i den gamle Udstrækning, og er fremdeles en af de smukkeste Landskirker i Bergens Stift. (Lange.)

Endnu i Aaret 1779 fandtes der i Nærheden af Kirken Ruiner, som ansaaes for Levninger af det gamle Hospital[7]).

---

1) Diplom. Norv. No. 6, 2 Bd.

2) Det har endog været antaget, at Fane var en Johanniterstiftelse, hvilket imidlertid ikke er rimeligt. (Lange.)

3) Diplom. Norv. No. 58, 3 Bd.

4) Diplom. Norv. No. 117, 3 Bd.

5) Diplom. Norv. No. 193, 5 Bd.

6) «Fornlevninger», Pag. 411.

7) Se «Topografisk Beskrivelse over Fanøe og Aarstad Sogn» i «Topografisk-statistiske Samlinger». 2 D. 2 Bd.

I Kirken fandtes der i den katholske Tid et Sølvkors, som stod i den største Anseelse hos Almuen. Fra Nær og Fjern strømmede alle Slags Syge og Vanføre did for at vinde sin Helbred ved Bøn foran dette. Efterhaanden ophobedes der en saa stor Mængde af kunstige Lemmer, Stokke, Krykker o. lign., som de Helbredede i sin Taknemlighed havde efterladt som Mindesmærker, ved Siden af rige Gaver til Kirken[1]), at den ivrige lutherske Præst *Peder Simonsøn* i 1546 kunde lade opbrænde ikke mindre end sex Læs af saadanne „papistiske Levninger".

Korset selv derimod og Kirkens øvrige Skatte var alt tidligere blevne borttagne paa Slotsherren i Bergen *Thord Roed*'s Befaling; efter et gammelt Sagn sank imidlertid Skibet, som førte dette, en halv Mil, førend det kom til Bergen.

Halsnø. Paa denne lille Ø laa i Middelalderen et Helligaandskloster, — „Coenobium Parableti de Haulsnu ordinis St. Augusti s. Monasterium Spiritus sancti de Halsnø", som efter en forøvrigt meget tvivlsom Beretning skulde være bleven anlagt af *Erling Skakke* efter et Løfte, som han havde givet ved sin Søn *Magnus*'s Kroning 1164. Halsnø Kloster.

Da imidlertig Helligaandsordenen ikke blev stiftet før i Aaret 1198[2]), maatte i dette Tilfælde Klostret først være bleven stiftet efter en anden Regel og senere forandret til denne, hvilket man dog ei kjender noget til. (Lange). Under alle Omstændigheder forekommer Klostret fra Midten af det 13de Aarhundrede som et Augustinerkonvent af

---

[1]) Lamme Personer, der var blevne friske, pleiede saaledes gjerne at forære Kirken en Sølvfod, som blev hængt ved Korset.

[2]) Ordenen blev egentlig stiftet 1178 af Guido af Montpellier for Hospitaliterriddere; men dens Regler blev først stadfæstede 1198 af Pave Innocens III. Dens væsentligste Opgave var at pleie Syge og Fattige.

der stred i Herren, — reo … efter sine Regler
militantes" — i St. Peter' … Hospital[1]). Det
Hvorledes denne Stiftel … n Abbeden endog
er ukjendt; men den syn …
en næsten rent klosterli … 'e i en sære
I December 1303 … kkende va
sin og Domkapitlets … rres[2]).
Kannikerne ved de … fan
mod, at disse skr … sete
hed og Hæder,
at indsætte P … b
komst blev s … o, efterat h
imellem sir … u havde skjænket
snart ove … avanger for Afholdelsen a.
tilbage
Tid i … en blev Klostret inddraget, dog rime-
lert … aaret 1539, da *Kristian III* gav det i For-
T … Vincent Lunges forrige Foged *Jens Splid*[3]).
… i 1830 fandtes der betydelige Ruiner tilbage af
Klostret; Resterne af en gammel Stenbygning, som man kunde se havde ligget et lidet Stykke fra den egentlige Klosterbygning, har man gjættet paa skulde være Levningerne af den gamle Sygestue.

---

1) Klostrets Abbeder førte en Due i sit Segl. Ordenens store Vaaben bestod af et dobbelt Sølvkors i sort Felt, hvorover en Due svævede i en Sky paa gylden Bund. I Danmark kaldtes derfor ogsaa Ordenens Medlemmer for Duebrødre.

2) Iblandt de mange Klagemaal, som Bergens Biskop Arne fremførte i Aaret 1310 mod den daværende Abbed i Halsnø, var ogsaa den, at han ei opholdt sig i Klostret, men ofte streifede om paa Landet. . . . «jtem cum redierit, non in dormitorio cum fratribus, sed in domo hospitum, quam domum abbatis nominant, dormit sepe». . . . (Diplom. Norv. No. 88, 4 Bd.)

3) En Del af Klostrets Kostbarheder blev, som før nævnt, skjænkede til St. Jørgen's Hospital i Bergen.

Stavanger. Or
lagt et Hospital
Thorgils i Forenir
-pebie enten der
e r e at fø-
-d imell
-st i bœr
-d þei
-ed

...spe...
...dne Huseb...
antagen for et Kl...
Navnet „St.Peder's Gjerde"¹).
talsakr" i Stavanger, der maaske ...
da nylig var foræret Hospitalet. Ho...
holdt sig nedigjennem Tiderne, men man ...
ikke videre til dets Historie i Middelalderen.

de andre, og tilskikkes dennem
... Om dette ogsaa virkelig
tvivlsomt. Lemmerne skulde
...ungaat og Maaldrikke" en
... fik uddelt sin „Maaneds-
...rpd., tørt Kjød 1 Bpd.,
...Fisk 1 Otting, Mel 8
...hver af Lemmerne
...a Stumpebrød for
...ladbrød.
...t det, som blev
...dats af 1654.
...ningen paa
var mere
...ke lidet
Næper.
des-

Omkring Midten af det 16de Aarhundrede n... ...es Stavanger et „Hospital", som sikkerlig maa have været de... gamle Anstalt eller ialfald staaet i den nøieste Sammenhæng med den. Efter Befalingsmanden paa Bergenhus, *Kristofer Huitfeldt*'s Forføining blev paa denne Tid det kongelige Kapel paa Lister med sit Jordegods lagt til denne Stiftelse. Herom opstod der imidlertid Stridigheder, hvis Udfald ikke er ganske kjendt. Paa et Andragende af Synoden i Stavanger i 1573 bestemte *Fredrik II* endvidere, at Fjerdeparten af Stavanger Stifts Tiende, den saakaldte Bondelut (-lod), der forhen var udlagt til de Fattige blandt Almuen i Bygderne, nu „skulde udgives til de Fattiges Underholdning paa Hospitalet i Stavanger og til vedtørvende, fattige Skolebørn sammesteds"³).

¹) Diplom. Norv. No. 4, 10 Bd.
²) Tildels paa den samme Grund, som fremdeles bærer det ældgamle Navn (Munch), blev Stavanger Amts Sygehus bygget 1778, («for der at indlægge 25—30 af de med Radesyge mest Besmittede».)
³) Norske Stiftelser; 3 Bd.

Bønderne viste sig imidlertid uvillige til at erlægge denne Afgift, hvorfor Statholderen *Paul Huitfeldt* efter Kongens Ordre indskjærpede Paabudet og truede Bønderne med, at de i Vægringstilfælde vilde blive straffede „som vedbør". Dette hjalp dog ikke; Bønderne vedblev overalt med sin Modstand og indgav Klagemaal til Kongen. Efter Statholderens Tilsigelse blev der nu holdt en Herredag i Skien 17 Juli 1576, hvor 13 Udsendinge fra Almuen i Stavanger Lehn ogsaa mødte frem; og Striden blev her afgjort derhen, at Bønderne skulde faa Lov fremdeles som tidligere at beholde Bondeluten til Bygdens Fattige mod, at de til Gjengjæld forpligtede sig til at betale et Spand Korn (en halv Skjæppe) af hvert „Mannsverk"[1]) til Skolen og Hospitalet i Stavanger, — det saakaldte Degnespand. Bønderne i Stavanger underkastede sig denne Kjendelse, men ikke Almuen paa Agder, der ei havde havt Fuldmægtige paa Herredagen. Først i 1592 lykkedes det den bekjendte Præst i Undal *Peder Claussøn Friis* († 1614) endelig at faa ordnet denne Sag ogsaa her.

Iblandt Hospitalets Indtægter nævnes fra denne Tid ogsaa stundom Bøder.

I 1594 blev saaledes Præsten Anders Einarssön i Kvinesdal af Kapitlet dömt til at betale en Bod af fire Daler til Stavangers Hospital, fordi han „uden Trolovelse og Lysning havde taget en Kvinde til sig og derpaa sendt hende hjem, fordi hun havde onde Saar paa sine Ben"[2]).

14 September 1612 fik Hospitalet en Fundats[3]), hvorefter det skulde forsørge ti Personer, deriblandt dog en Raadskvinde og Forstanderen. Hvis der blev „indtaget Nogen, som med smitsom Syge var beladen, skulde for dennem

---

[1]) «Mannsverk» er et Maal paa en Jordeiendom, som kun brugtes paa Jæderen og i Ryfylke.

Angaaende hele denne Sag se Fremstillingen hos Professor G. Storm: «Om Peder Claussøn Friis og hans Skrifter»; Kristiania 1881; Pag. XI o. flg.

[2]) Storm: l. c. Pag. XXV.

[3]) Norske Stiftelser; 1 Bd. Pag. 28 o. flg.

bygges et særdeles Hus fra de andre, og tilskikkes dennem synderlig Røgt og Varetægt“. Om dette ogsaa virkelig blev udført, er vistnok meget tvivlsomt. Lemmerne skulde faa to Maaltider daglig og af „Mungaat og Maaldrikke“ en halv Tønde om Maaneden. Enhver fik uddelt sin „Maaneds-Kost“, der bestod af: Flesk 4 Bismerpd., tørt Kjød 1 Bpd., Fladbrød ½ Vog, Smør 4 Bpd., salt Fisk 1 Otting, Mel 8 Bpd., Erter 8 Bpd., Gryn 8 Bpd. Enhver af Lemmerne skulde ogsaa til Jul, Paaske og Pintse faa Stumpebrød for to Skilling, men ellers lade sig nøie med Fladbrød.

Dette Kosthold lignede saaledes nærmest det, som blev givet i St. Jørgen's Hospital efter dettes Fundats af 1654. Begge Steder stod dog Kosten tilbage for Bespisningen paa Trondhjems Hospital fra 1643, hvor der idethele var mere Afvexling i Fødemidlerne, og hvor Lemmerne fik ikke lidet ferskt Kjød, noget Melk og mere Grøntsager, — Næper. Raadskvinden fik den samme Kost som Lemmerne og desuden 5 Rgdlr. og 2 Par Sko i aarlig Løn.

Iblandt Hospitalskirkens Eiendele fra denne Tid nævnes en Kalk og en Disk af Sølv, som den førnævnte Præst Peder Claussøn havde skjænket den, og to Lysestager af Messing, der var en Gave fra *Jørgen Kaas*.

Ved et Reskript af 24 Februar 1786[1]) blev der med Hospitalet forbunden en liden Sindssygeafdeling, idet der blev indrettet to Værelser for „Vanvittige eller med Sindsforstyrrelse hjemsøgte“. I 1792 blev der ogsaa forenet en Arbeidsanstalt med Stiftelsen. Stavanger Daarekiste.

„Daarekisten“ omtales i den förnævnte Kommissionsberetning[2]) kun at bestaa af tvende Aflukker, hvert Rum kun 5½ Alen langt, 2½ Alen bredt og 3½ Alen höit. Det ene var bestemt til at optage „uroeligere“, det andet „roeligere Sindssvage“. Intet af Rummene kunde opvarmes. Sjelden var der her indtaget mere end en Syg. Paa Hospitalet var der 11 Lemmer.

---

[1]) Var som nævnt egentlig allerede paabudt i Aaret 1736. Reskriptet af 1786 paabød det Samme for Sygehusene i Kristianssand og Arendals Vedkommende. (L. Thurmann's Lovsamling. Kr.ania 1851.)

[2]) l. c. Pag. 55.

Høsten — 3 August — 1815 blev det bestemt, at den gamle Hospitalskirke skulde nedrives og sælges; og i 1843, da de øvrige gamle Bygninger ogsaa stod til Nedfals, blev ligeledes disse nedrevne. Stavanger By, under hvis Fattigvæsen den samlede Stiftelse havde været henlagt siden 1814, lod nu istedet opføre en ny, stor Fællesanstalt paa den gamle Tomt.

Denne nye Indretning omfatter en Fattigstiftelse paa to Rum, hvorhen Fattiglemmerne fra det gamle Pleiehjem blev overflyttede, og hvor der nu for Tiden kan indtages 12 Personer, — et almindeligt Sygehus med omkring 40 Senge, — en Sindssygeafdeling, hvor dog kun ganske faa Syge kan optages[1]), — og endelig en Arbeidsanstalt, som først traadte i Virksomhed noget senere, nemlig 1 Januar 1859.

Tunsberg. St. Stefan's Hospital.

Tunsberg. 1) Af Kong *Haakon den Gamle* blev der her anlagt et Hospital, som blev indviet til den hellige Stephan[2]). *Magnus Lagabøter* forøgede denne Stiftelses Jordegods og skjænkede den i sit Testamente en Sum Penge.

....jtem ospitali sancti Stephani Tunsbergis dyocesis Asloensis contulimus predium persolvens annuatim viginti marcas....

Ved et Brev, udstedt i Bahus 5 September 1320[3]), bekræftede *Magnus Smek* og Rigsraadet de Gaver, Hospitalet havde faaet af de tidligere Konger, og stadfæstede et Par Værnebreve af *Magnus Lagabøter* og *Haakon V.*

I et Testamente af 14 November 1349 giver *Thord Arnessøn* endel Jordegods til Lafrantskirken i Tunsberg.

....jtem spitalsæns j Tunsberghi þen sydra[4]) ein bæd hoegende linlak oc salun.

---

[1]) Ifølge velvillige Meddelelser fra Distriktslæge C. A. Stang.

[2]) Haakon Haakonsøn's Saga, Kap. 369.

[3]) Diplom. Norv. No. 139, 2 Bd. Her staar det, at Kong Haakon havde skjænket 30 Markebol til Hospitalets Stiftelse, medens der i Unger's Udgave af Sagaen staar 300. Den førstnævnte Sum maa vel være den rette.

[4]) Diplom. Norv. No. 40, 11 Bd. — Efter Stedets Beliggenhed maa herved antagelig menes St. Stefan's Hospital.

Der tales ogsaa senereben om et St. Jørgen's Hospital i Tunsberg, der vel efter sit Navn skulde have været et Leproseri. Man kjender forøvrigt ikke noget til et eget saadant Hospital, og det tør derfor maaske ansees rimeligere, at dette Navn i Virkeligheden ikke har betegnet nogen særegen Stiftelse, men at det kun i en senere Tid ligeledes har været brugt om det førnævnte Stefanshospital. Dette har vel derfor ikke usandsynligen fra sin Begyndelse af stadigt været et Leproseri. Der kan jo ogsaa muligens oprindelig have været to Hospitaler, der i en senere Tid er blevne forenede til et Slags Dobbeltstiftelse. I ethvert Fald nævnes der i det 15de Aarhundrede kun et Hospital, der er indviet til begge disse Helgener sammen. Fra 1445 har man en Fortegnelse over dettes Jordegods, der er optagen af *Gudbrand Rolfsøn*, Kannik ved Mariekirken i Oslo, et hospitalis sanctorum martirum St. Stephani et Georgij apud Tunsbergh provisor[1]).

Stiftelsen vedblev fremdeles at bestaa indtil Aaret 1525, da *Fredrik 1* skjænkede den til *Jørgen Olssen* og gav ham et Stadfæstelsesbrev derpaa, da han nemlig allerede tidligere synes at have faaet Løfte derom.

....Thi at den Præst havde ikke givet Os tilkjende, at fornævnte Jörgen Olssen havde höibaaren Kong Christierns oc Hr. Henrik Krummedicks brev paa vore Vegne forleningsbrev paa samme Hospital[2]).

Nogle Aar senere, nemlig i 1532, blev imidlertid dette „St. Jørgen's Hospital udenfor Tunsberg med al sin Tilliggelse" skjænket i Forlening til *Anders Burmand* ad gratiam pro servitio facto et faciendo cum claus. consv.[3]).

---

[1]) Diplom. Norv. No. 295, 9 Bd.

[2]) Dat. Flensborg fer. 2 post Simone et Jude. Uddrag af Kong Fredrik I's norske Breve. (Samling. til N. Folks Sprog og Historie, 6 Bd.)

[3]) Hafniæ sabb. p. Petri ad vincula (3 August) 1532. Norske Registranter, 3 Bd., og de førnævnte «Samlinger», 6 Bd.

I 1547 blev Hospitalets Jordegods skjænket til et nyt Hospital i Oslo, hvorom nedenfor.

Laurentius-hospitalet. 2) I Aarene 1319—1320 grundlagde den anseede Høvding *Bjarne Audunsøn* ved to Gavebreve et Hospital i Tunsberg for fattige, syge og saare Mennesker, især Veifarende. Det blev forbundet med et eget lidet Kapel („stulkan") i St. Laurentii Kirke, hvor Bjarne et Par Aar iforveien (1315) havde oprettet et Alter, „Gud til Ære, Jomfru Maria og den hellige Laurentius til Hæder og sin egen Sjel til Salighed[1]). Bjarne skjænkede selv flere Gaarde til Stiftelsen, som ogsaa senerehen modtog mange Gaver af Andre[2]).

Om dens Virksomhed er forøvrigt Intet kjendt. I et Brev af 15 April 1407[3]) omtales en Skibshandel mellem Lagmanden *Jon Karlssøn* og *Halbjørn Bjørnson*, Provst ved Laurentii Kirke.

St. Laurentiushospitalet blev ødelagt ved Tunsbergs store Brand i 1536[4]), men blev gjenopført i 1551 af Provsten *Lauritz Matzen*. Den 19 (22) Juli samme Aar udstedte Kongen en Bekræftelse paa de Eiendomme, som var det skjænkede ved Bjarne's gamle Gavebrev af 1319[5]).

Dette fandtes endnu dengang skrevet paa Pergament; det er senere tabt ligesom det förste. Der er dog opbevaret et Brev af 29 December 1554, hvori Borgermester Pedher Jonnson og flere Andre opregner det Gods, som da tilhörte Hospitalet, idet de her stöttede sig til, at de havde „op oc averlæst to gamle breffh, som her Biörn Avdhonson hadhe ffvnderetth thette effther skreffne gos vndher etth ospitall, som ligher vett sancte Lares kirke i Tonsbergh"[6]).

---

[1]) Diplom. Norv. No. 112, 4 Bd. Smlgn. D. Norv. No. 139, 4 Bd.
[2]) Se Biskop Eystein's Jordebog. Kr.ania 1879.
[3]) Diplom. Norv. No. 112, 11 Bd.
[4]) Staden afbrændte da saa fuldstændig, at Borgerne tænkte paa at forlade Stedet; og de blev kun bevægede til atter at opbygge Byen, da Kongen tilstod dem Skattefrihed for 6 Aar. (N. Registranter.)
[5]) Diplom. Norv. No. 1154, 2 Bd., og 1127, 4 Bd.
[6]) Diplom. Norv. No. 139, 4 Bd.

Hospitalets Jordegods blev henlagt under det saakaldte „Provstie-Gods“, og af „Renten og Indkomsten skulde de Fattige i Hospitalet forsørges med nødtørftig Underholdning“.

I et aabent Brev af 2 November 1653 omtaler *Fredrik III*, at Borgerskabet i Tunsberg havde vedtaget, at „der af hvert Skib, som gik paa Øst- og Vestsøfart, skulde gives Hospitalet ½ Rgdlr. for hver Reise og 1 Ort for hver Skude; og af Skibe i indenlandsk Fart det Halve“.

I Aaret 1683 brændte Hospitalet formodentlig samtidigt med Laurentius's Kirke, i hvis Nærhed det laa. Det blev sandsynligvis nu ikke gjenopført og omtales ialfald udtrykkelig i et Gavebrev af 1703, som „forlængst forandret og i Grunden ødelagt, hvilket muligens skeede af den Aarsag, at samme Pension af fordums Byens Øvrighed er bleven henlagt til saadanne Personer, som ikke har villet boet og tilholdt udi fornævnte Hospital“.

Dette maa vistnok ogsaa forinden være gaaet betydelig tilbage, da det i den sidste Tid kan sees kun at have underholdt 3 Fattiglemmer. Forpligtelsen til at underholde de Fattige, — dog kun 3, — var i 1671 fulgt med Provstiegodset over til Jarlsberg Grevskab, hvis Eier aarlig skulde udrede en Sum af 70 Rgdlr. Dette blev senerehen omskrevet til 56 Spd., en Afgift, der fremdeles udredes og fordeles mellem tre Enker i Tønsberg. (Nicolaysen.)

I det ovennævnte Brev af 19 Septbr. 1703 skjænkede Tolder *Mats Gregersen* og Hustru, — for at bringe „det gamle Hospital paafode igjen“, — et Hus i Staden til deri at optage tre fattige Lemmer, mod at Fattigvæsenet skulde vedligeholde samme. Det gamle Navn Hospitalet gik derfor over paa denne nye Anstalt[1]). Det nye Fattighospital.

[1]) Dette har vel foranlediget Lange (2 Udg.) til at sige, at det gamle Laurentius's Hospital fremdeles er til, hvilket dog ei egentlig kan siges at være Tilfældet.

I 1788 blev dette Hus paa Grund af sin forfaldne Tilstand nedrevet, og istedet opført en ny Bygning for Fattigvæsenets Regning. I dette nye Fattighus, som fremdeles bestaar, kan der underholdes 20—25 Personer. (Nicolaysen.)

Konghelle.

Konghelle. I denne Stad har der rimeligvis ogsaa i Middelalderen været et Hospital, uden at man dog med Sikkerhed ved dette. (Lange). Efter *Holmberg*[1]) findes der i Konghelle et gammelt Fattighus, som nu vistnok kun er ubetydeligt, men som fordum har været meget større og rigere; dets tidligste Historie er dog ukjendt. I Aaret 1629 nævnes det, at Slotsherren *Ivar Sparre* og hans Hustru havde skjænket Hospitalet store Gaver. Endnu i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede var Stiftelsen særdeles formuende, men gik senere af forskjellige Grunde meget tilbage. Det nuværende, lille Fattighus i Nærheden af Torvet, som fremdeles bærer Navn af Hospital, kan kun optage sex til otte Personer.

Om imidlertid denne Stiftelse staar i nogen Sammenhæng med den gamle, er saaledes vistnok ukjendt, men turde dog ikke være usandsynligt; Navnet synes at pege herpaa. Konghelle blev gjentagne Gange ødelagt, i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede f. Ex., under Syvaarskrigen o. a., saa at den umiddelbare Forbindelse let maatte blive afbrudt[2]).

Værne Johanniter-hospital.

Værne. Paa den gamle Kongsgaard Varna (i det nuværende Rygge Præstegjeld) blev der i den sidste Halvdel af det 13de Aarhundrede stiftet et Johanniterhospital[3]), — Domus sacra hospitalis sancti Johannis

---

[1]) l. c. Pag. 145 o. flg.

[2]) Stadens Arkiv gaar for de fleste Sagers Vedkommende kun tilbage til Aaret 1660.

[3]) Johanniterordenens første Oprindelse skriver sig allerede fra den første Halvdel af det 11te Aarhundrede; geistlig Ridderorden blev den i Aaret 1118.

Hierosolymitani in Varno, — som skulde staa under Prioren i Andvordskov Johanniterkloster paa Sjælland.

Hospitalet blev rimeligvis grundlagt af Magnus Lagabøter; i ethvert Fald blev det af ham bestemt til at danne et Slags Invalidestiftelse for Hirden, hvorfor denne ogsaa selv maatte yde Bidrag til Klostret. I Hirdskraaen blev det saaledes forordnet, at en Trediedel af den Tiende, som Hirden ifølge gammel Sædvane blandt Birkebeinerne ydede, skulde afgives til Varna; ligeledes, at Enhver, der blev optaget i Hirden, skulde betale to Ører, hvoraf den ene skulde lægges til Hirdmændenes Provent til Sjelemesser for de Afdøde, den anden anvendes til Understøttelse for dem af Hirden, som trængte til at gaa i Kloster. Med „Klostret" menes da utvivlsomt efter Sammenhængen Værne. (Lange.)

I sit Testamente skjænkede Kongen til Hospitalet: viginti marcas usualis monete. Denne Kong *Magnus*'s Plan for Klostret blev ophævet ved en ny Bestemmelse af *Haakon V* i Aaret 1308, som nedenfor skal omhandles.

For den nærmest derpaa følgende Tid er kun lidet Sikkert kjendt om Værne. Det synes, som om der en Tid maa have hersket en stor Uenighed mellem Kongen og Klostret. Fra 1322 har man nemlig et Brev fra en dansk Abbed Peter, hvori der tales om, at Kongen (Haakon V?) havde fordrevet St. Hansbrødrene fra Værne. I et andet Brev fra omtrent den samme Tid heder det, at Magnus Smek gjengav Værne, hvad hans Morfader Haakon havde frataget det. Det berettes ligeledes, at Magnus skjænkede en Gaard i Raade til Opbyggelse af Varne Hospital, som da var øde[1]. Allerede i 1323 var dog i ethvert Fald Hospitalet igjen i Virksomhed. Foruden de ovenfor nævnte Gaver skjænkede

---

[1]) Denne Beretning om, at Hospitalet laa øde, kan jo enten sigte til Begivenheden med Munkenes Fordrivelse eller til et eller andet Uheld, en Ildebrand ell. lign.

Magnus og hans Dronning *Blanca* — i sit førnævnte Testamente 1347 — forholdsvis temmelig betydelige Pengesummer til Klostret[1]). Ved disse og andre store Gaver, ved Kjøb, Mageskifte o. s. v. erhvervede Værne sig efterhaanden overordentlig meget Jordegods i det 14de og 15de Aarhundrede. Klostret stod i stor Anseelse, og ofte lagde flere af Landets første Mænd sig her ind til Pleie i sin Alderdom.

Ved et Brev fra omkring 1400 til 1410[2]) optoges Væbneren Haakon Baardsen i Broderskabet og delagtiggjordes i Ordenens gode Gjerninger.

I 1492 optog Prioren, Johannes Hermanssön, en Helge Ulfssön med Hustru og fem Sönner i Ordenens Broderskab og delagtiggjorde dem i alle Ordenens Fortjenester og Rettigheder fra dens Grundlæggelse og til dens Ophör[3]).

Nogle Aar senere tog den tidligere Kantsler og Provst ved Mariekirken i Oslo, *Ivar Vikingsøn*, fast Ophold i Værne, efterat han i 1498 havde nedlagt sine Embeder.

I 1531 sluttede Klostrets Prior, Hr. *Peter*, sig til *Kristian II*, da han i dette Aar var landet i Norge for at søge at gjenvinde sit Herredømme. Prioren sendte 40 Lod Sølv til Kongen med Bøn om, at han ei vilde forsmaa hans Bidrag: „Magten var vel ei stor, men Villien god". Til Straf herfor blev Klostret ophævet af *Fredrik I* 15 August 1532, „efterdi Prioren ikke havde skikket sig tilbørlig og ærlig mod Kongen og Kronen, men var Kong Christiern tilgangen". Værne blev af Kongen givet til hans Hofsinde, *Peder Brockenhuus*, mod at denne skulde underholde Brødrene for deres Livstid. Efter Opfordring af Prioren i Andvordskov klagede vistnok Biskop *Hans Reff* i Oslo til Rigsraadet i Februar 1533 over dette og de mange øvrige Indgreb i

---

[1]) Foruden disse Gaver skjænkede Kongen ogsaa: «omnibus hospitalibus jn regno nostro Noruegiæ, excepto hospitali jn Warno, centum marchas. similiter».....

[2]) Diplom. Norv. No. 118, 11 Bd.

[3]) Diplom. Norv. No. 276, 10 Bd.

Kirkens Rettigheder, men selvfølgelig uden Nytte. „Nu er", siger Biskopen, „Prioren aff samme closter oc hans Brødre till stede her y styctet, oc icke mere end en af thennem er wdi closterett som thiener fogden for en scriffwere".

I Trygstad omtales et Langseter Johanniterhospital, men dette har dog rimeligvis kun været en Underafdeling af Værne. Det er nemlig idethele usandsynligt, at der har været mere end denne ene Johanniterstiftelse i Norge. Kun en eneste Gang, — i Aaret 1327, — nævnes en Commendator (Comthur) i Norge, Hr. *Jakob.* (Lange.)

Oslo. Her fandtes i Middelalderen følgende Hospitalsstiftelser: Oslo.

1) St. Laurentii eller Lafrants's Kirke og Hospital, der maaske har ligget ved den lille Høide nordvestlig for Staden, som senere har faaet Navn af Galgebjerg[1]). Stiftelsen, der formodentlig nærmest har været en Fattiganstalt, blev rimeligvis stiftet i Slutningen af det 13de Aarhundrede. Den nævnes første Gang — 27 December 1302 — i et Testamente af Haakon V's Svigerfader, Fyrst *Witzlaw* af Rygen, som han affattede paa et Besøg i Oslo, og hvori han skjænkede Hospitalet sin Seng og fem Mark Norsk[2]). Stiftelsen omtales ogsaa i den senere Tid af og til i Testamenter. St. Laurentii Hospital.

Den 13 April 1331 skjænkede saaledes Korsbroderen Guthorm Haavardsön to Ører i Penge og ti Mærker Vox til Lafrantskirken og en Seng til Hospitalet[3]).

25 Marts 1413 testamenterede Korsbroderen Olaf Eivindsön 6 Mærker Vox og en halv Mark Penge til Lafrantskirken[4]).

---

[1]) Nicolaysen: Norske Fornlevninger. Pag. 732.

[2]) Suhm: Danmarks Historie. 11 Bd. Pag. 419. Dronning Euphemia var Fyrst Witzlaw's Datterdatter.

[3]) Diplom. Norv. No. 160, 3 Bd.

[4]) Diplom. Norv. No. 627, 2 Bd.

St. Laurentii Stiftelse vedblev at bestaa til Aaret 1532, da Fredrik I skjænkede den i Forlening til Norges sidste Kantsler, Magister *Morten Krabbe*[1]).

Mester Morten Krabbe fik fölgebrev til bönderne, som ligge til St. Laurentii Hospital hos Upsloe[2]).

Dens Jordegods blev imidlertid 1538 skjænket til et nyt Hospital i Oslo, hvilket nedenfor skal omhandles.

Hospitale leprosorum.

2) Omtrent til den samme Tid omtáles ogsaa et Hospitale leprosorum. Dette nævnes i et Testamente af en Kannik *Gerlak* af 24 Juli 1304[3]), hvori han skjænkede det fire Mark Norsk. Maaske er det dette Hospital, der er ment i et Testamente, som „ærligh kona Sigrid Andresdotter“ udstedte i Oslo 29 April 1381[4]), og hvori hun skjænkede „sex Mærker Vox og en halv Mark Penge til Spitalen“; den foregaaende Stiftelse betegnes nemlig gjerne som St. Laurentii eller nævnes sammen med Kirken. Der tør vel her som i Nidaros o. a. Steder have været et Leproseri og et almindeligt Fattighus. Dette Leproseri, som forøvrigt ellers ikke nævnes videre i Middelalderen, maa i saa Fald efter al Sandsynlighed være det „St. Jørgen's Hospital[5]) udenfor Staden“, som Fredrik I ved et Brev af 24 Marts 1530[6]) forlenede til Rolf Olufsøn, Borger i Oslo:

. . . mett alatt gottz renthe oc rettughett, som ther nw leger til samme hospitalle thett at haffue nyde brwge oc beholle vdj sin liffs thiidt och saalenge han leffuer dog mett saa skell, att

---

1) I et Brev udstedt fra Gottorp «Fredag næst før Simonis og Judæ Dag», — 1532. (Danske Magazin; 1 Bd. Kbhvn. 1747. Pag. 350.)

2) Førnævnte Uddrag af Fredrik I's norske Breve.

3) Diplom. Norv. No. 75, 2 Bd.

4) Diplom. Norv. No. 433, 3 Bd.

5) Professor Schønberg antager (l. c.), at dette Hospital er det samme som St. Laurentius's.

6) Diplom. Norv. No. 1077, 1 Bd. Smlgn. «Norske Rigs-Registranter», 1 Bd., hvor det (Pag. 22) heder, at «Rolf Olufsøn (Darre?) i Oslo fik Livsbrev paa St. Jørgen's Hospital 1530».

han ther skall ladde holle messer oc andhen gwds tienneste oc tysliigeste skal annamme vdj samme hospitall hwess siwge menniske, som siges hannem till ther omkringh..... Skall han och redeligen giffwe the arme siwge mennisker.... sadan prowenth oc vnholning, som sedwanligt er.... Sameledes skal handtt bögge oc forbettre hospitalett och holle thet witt macht.....

Paa denne Tid synes saaledes det oprindelige Leproseri at være gaaet over til et almindeligt Sygehus, hvoraf man igjen tør slutte, at Spedalskheden da var betydelig aftagen paa disse Kanter. Om dets mulige senere Skjebne skal nedenfor tales.

3) I Retterboden af 17 Juni 1308 bestemte Haakon V ved Siden af mange forskjellige andre Ting ogsaa, at der i Oslo skulde oprettes et Hospital for Hirden. Til dette „Þarfindahús" ɔ: „Fattighus", som det blev kaldt, skjænkede Kongen 200 Mark Engelsk; han erklærede ogsaa at ville opføre de fornødne Bygninger paa en Tomt, som han udlagde dertil fra sit eget rige Kapel, Mariekirken i Oslo. Desuden lovede Haakon, at hvis han døde søndenfor Næset, skulde Stiftelsen arve hans Gangklæder og Seng med alt Tilbehør. Efter de videre Bestemmelser skulde her: „de Hirdmænd, Herbergsvende, Kjerte- og Gjæstesvende fra Egnene søndenfor Dovre og Lindesnæs (ɔ: Østlandet), som var eller blev vanføre af Sygdom, eller som led Trang, nyde saadan Kost og Frihed, som det Gods, Kongen havde skjænket, og Hirdens eget Tilskud maatte tilstede det". Dette Tilskud blev bestemt til at udgjøre tre Mark for hver den, som blev slagen til Ridder ved Kongens egen Haand, til to Mark for Hirdmænd og Herbergsvende og en Mark for Gjæste- og Kjertesvende. Videre skulde de Hirdmænd, som havde sit Hjem nordenfor Lindesnæs, og som blev fattige eller vanføre, gaa til Bergen, de søndenfor Næset til Oslo og der fremstille sig for Mærkesmanden, som efter Raadslagning med Kongen skulde skaffe dem Hjælp.

Hospital for Hirden.

...Þar med gudi til lofs ok dyrdar heiðrs ok æro ok várre frw sancte Marie ok hinum heilaga Olafi konungi ok sialfum oss

5

till sálu hialpar, at gud gefi oss godan erfingia eptir oss. ok ðllum mðnnum til huggunar. gefum ver C C marka brendra vegnar i Enskum peningum med þeim hætti, at tueir lærdir menn þeir sem ved nefnum til ok kiosum ok adrir II af hirðinni þeir sem hirðin kyss til a hirðstefnum. sidan taki þeir fiorir þetta goðz ok kaupi med þær eignir ok þarfiundi seim þeim þickir henntiligaz til þessa spitals er wer vilium skipa twptir vid Mariu kirkiu i oslo. ok sialfir skulum wer láta byggia þeim þarfinnda hws til þess at þeir sem vanfærir eru nu. ok sidarmeir kunnu werda, sakir krankleika eða peninga leysis. ok ecki hafa annat til at taka. hirðin ok herbergis sueinar. sueinar ef þeir borði þiona gestir ok kertasueinar fyrir sunnan Liðandisnes ok Dofrafiall. skulu þar kost ok þuilikt hialprædi hafa sem til vinz godz þat sem wer gefum til ok hirðin skal tilleggia a langframa. En huerr sem gerizt hedan af riddari med konungs hendi. leggi þar til 3 merkr....

En ef gud krefr oss andar fyrir sunnan Nesit. þa eigniz fyr sagt hus allar gangueriur várar ok sæng vára með ðllum bunadi....

Þeir sem fatækir hafa vorðit. eða werda af hirdinni. eða vanfærir eru komi saman þeir sem fyrir nordan eru Liðandisnes til Biorguinar. en þeir sem fyri sunnan eru Nesit. fari til Osloar ok hitti þar merkis manninn ok segi honum sine þurft. en hann flyti sidan fyrid oss þeirra erendi. skulum wer þa skipa rád fyrir sem Gud skytr oss i hug. (G. n. Love og Dipl. Norv. No. 6, 11 Bd.)

Ved disse Bestemmelser ophørte rimeligvis, som omtalt, Varne Klosters Forpligtelse til at forsørge trængende Hirdmænd. Stiftelsens videre Skjebne er forøvrigt ikke kjendt. Efter *Lange* har den rimeligvis ligget i den nuværende „Bispegade“ i Oslo eller i Nærheden[1]). Her har der indtil den senere Tid ligget en Fattigstue[2]), hvis Bygning skriver sig fra 1778, da den blev opført af Ladegaardens daværende Ejer, — Generalmajor *Sehested*, — „til Husly for fire Fattige“. (Kraft.) Stiftelsen selv har dog sikkerlig været meget ældre. Muligvis staar den endog i en eller anden Sammen-

---

[1]) Nicolaysen («N. Fornlevninger», Pag. 732) tør ei udtale nogen Formening om Stedets Beliggenhed.

[2]) Huset, — No. 16, — er fremdeles til. En nu omtrent ulæselig Overskrift over Indgangen antyder dets Alder.

hæng med det gamle „Fattighus“ og er maaske bleven opført paa gjenstaaende Levninger af dette. Da Mariekirken ved Reformationen blev lagt under Kronen, fulgte vistnok den gamle Stiftelse med; og da Ladegaarden, der ogsaa laa paa Mariekirkens Grund, senere gik over til privat Eier, overtog maaske denne Kronens Forpligtelse til at vedligeholde Fattiganstalten og derhos ogsaa Retten til sammen med Sognepræsten i Oslo at indtage Lemmerne.

4) Ved et Brev af 21 November 1538 gav *Kristian III* Borgerne i Oslo Tilladelse til at „tage Graabrødre Kirke og Kloster[1]) sammesteds at gjøre til Byens Hospital og lægge dertil al det andet Hospitals (ɔ: som nævnt St. Laurentii) rette Tilliggende og skikke dertil to Mænd, som kunde forestande samme Hospital, saa det maa gaa for sig og skulle gjøre aarlig Rede og Regnskab udaf“[2]). 1546 skjænkede Kongen dernæst til Hospitalet „Guds Legems Alter“ fra St. Halvardskirken i Oslo. Ved et Brev af 24 Juni 1547 henlagdes som nævnt St. Stefan's og St. Jørgen's Hospitals Jordegods i Tunsberg hertil. I 1550 skjænkede Kongen endvidere flere andre Eiendomme „til Underholdning for de fattige, saare og siuge Mennesker udi vort almindelige Hospital udi Oslo“[3]). Under de Svenskes Beleiring af Akershus Vaaren 1567 satte de Ild paa Hospitalet, hvorved flere af Lemmerne indebrændte. Først ved et Brev af 13 Juni 1580[4]) fik Slotshøvedsmanden paa Akershus, *Ludvig Munk*, Paalæg af *Fredrik II* om: „paa vor Omkostning efter Superintendentens og Kannikernes udi Oslo Domkirke deres Undervisning at lade bygge og forordne et Hospitals Huus og Oslo Hospital.

[1]) Dette Franciskanerkloster var stiftet omkring Aar 1291 af Haakon V (1299—1319), medens han endnu var Hertug. Da det her omhandlede Hospital saaledes paa en Maade danner en Fortsættelse af det gamle Kloster, tages det med i denne Fremstilling.

[2]) «Norske Rigs-Registranter».

[3]) Diplom. Norv. No. 1153, 2 Bd. — I Universitetets Manuskriptsamling No. 364 fol findes et meget udførligt Regnskab fra Aaret 1556.

[4]) «Norske Registranter».

Vaaning udi Oslo, saa de saare og syge Hospitalslemmer, som sammesteds ere eller herefter kunne indtages, kunde der have Plads og Rum".

1620 fik Stiftelsen en ny Fundats, der igjen blev afløst af en anden 1654[1]).

Bespisningen lader efter denne Fundats, som blev givet paa Koldinghus Slot den 12 Juli, til at have været ganske god og tilstrækkelig, om man end kan se, at Saltmad, som salt Kjöd, Sild, Törfisk o. lign. her som for de andre Stiftelsers Vedkommende har spillet den væsentligste Rolle.

For det Tiende, heder det i Forordningerne: Hospitals Lemmerne skall Forstanderen Nödtörftigen bespise och giffue dennem til Tuende Maaltider om Dagen, och til hvert Maaltid tuende gode Retter Mad — och det vel kaaget och tilreed, och spises med ulasteligt Norsk Øll, som Hospitalets Indkomst dett kand taale, och forsuarligt være kand, til huert Maaltid huer Person een Pott Øll....

Drikke fik vistnok saaledes Lemmerne i temmelig stor Mængde; men heri var dog skeet nogen Indskrænkning fra det tidligere Forbrug.

I den ellevte Forordning siges der nemlig: „Och efterdi altid værit Sædvane til besönderlige Fester och Höytider, Som ere Sti Michels Dag...Juele-Dag, Vor Fruedag udi Faste,...St. Hansdag o. s. v. .. at giffue Lemmerne een tönde got Øll och til samme höytider, som de dett self kalde Höytids Fisk aff Sild, Höst Makrel eller Torsk, Och huer person Et Rugbröd særlig baget, da Eragtes det allene till Overflod, huorfore det och skal være afskaffet.....

I Sygdomstilfælde fik Forstanderen Tilladelse til at give Vedkommende Extraforpleining.

Efter en af Bestemmelserne blev det tilladt mod en rede Pengesum at kjöbe sig „Ophold og Livsföde paa Hospitalet".

Denne sidste Fundats blev 8 Januar 1662 forandret derhen, at Lemmerne skulde have ugentlige Kostpenge istedetfor Naturalforpleining. I 1737 oprettedes der en ny Fundats af 28 Juni, som endnu med nogle Forandringer er gjældende. Efter denne skal der i Hospitalet optages

---

[1]) Rigsarkivet. Kancelliet 12. Kjøbstæderne 12 A.

„saadanne gamle, syge eller fattige Personer, der tilforn har været i nogen Betjening eller havt Handel og Kjøbmandskab eller gode Haandverker eller har været skikkelige og ærbare Borgere, som ei med grovt Arbeide har søgt deres Føde, samt disses Enker", fortrinsvis fra Kristiania. Lemmerne skulde nyde fri Bolig, Lys og Brænde og i ugentlige Kostpenge oppebære 48 Sk.; heraf skulde dog 4 Sk. tilbageholdes til at danne en Kasse, hvoraf skulde udredes Offer til Præsten og andre Udgifter, som til Medikamenter eller Saadant. Stiftelsen skulde besørge Lemmernes Begravelse, men til Gjengjæld arve deres Efterladenskaber.

Fattiglemmernes Antal blev ved Fundatsen af 1654 fastsat til 24. I 1702[1]) bestod Hospitalsbelægget af 4 Mænd og 16 Kvinder; i 1726 var der optaget 26 Personer; i 1753 var der 67 Lemmer[2]) paa Hospitalet; i 1763: 96. I 1779 var deres Antal gaaet op til 103, hvoriblandt udtrykkelig nævnes to Mænd. I 1797 blev — paa Grund af Hospitalets mindre gode økonomiske Forfatning efter en Brand i 1794 — Lemmeantallet formindsket med 20; i 1804 var det sunket ned til 60; i 1811 var det — iberegnet 3 Stuekoner — 58. Aarene 1815—1817 var en slem Tid for Hospitalet, der da gik meget tilbage paa Grund af Tidernes Tryk, daarlig Bestyrelse o. A. I 1815[3]) var Belægget 34 Personer, ved Udgangen af 1817 kun 23. Senerehen hævede det sig igjen, og i 1856 var Belægget 35, udelukkende Kvin-

---

[1]) Efter en «Forklaring om Oslo Hospitals Tilstand» af 24 Oktober 1702 af daværende Hospitalsforstander Lauritz Stub. — Fra 1701 omtales paa Hospitalet «en Badstue af Nye opbygt med Stenofn». (Rigsarkivet. Kancelliet 12.)

[2]) Foruden Nogle, der fik Legater, men ei boede paa Stiftelsen. Efter et Uddrag af det forøvrigt sparsomme Hospitalsarkiv, som den nuværende Forstander Holmboe har gjort og godhedsfuldt tilladt mig at benytte.

[3]) 18 September 1814 fik hele Hospitalet i Anledning af Christian Fredrik's Fødselsdag et Festmaaltid paa Kongens Bekostning. Udgifterne beløb sig til henimod 850 Rgdlr. (Hospitalsregnskaberne.)

der. Ved Udgangen af 1881 opholdt der sig 43 Kvinder paa Stiftelsen.

Oslo Daarekiste.

Overensstemmende med det førnævnte Reskript af 14 Juli 1736 blev der paa Oslo Hospital paa den Tid indrettet et Værelse til at optage 1—2 Sindssvage[1]). Efter en Forestilling af Akershus Stiftsdirektion blev det — ved et Reskript af 29de Januar 1776 — forordnet, at der i Stedet skulde opføres „en særdeles ny Bygning til afsindige Menneskers Hensættelse". Den blev, som det syntes, først færdig til at tages i Brug i 1779 og var bestemt til at optage 16 Sindssvage.

I Anledning heraf sögte den daværende Hospitalsforstander *Ole Debes* om femti Rgdlr.s Paalæg i sin Lön, eftersom han herved havde mistet Indtægten af „en liden Engelykke, hvor det Opsloe Hospital nyelig tilbygte Huus for afsindige Mennesker var opfört i Mangel af anden beleilig Plads", hvorhos han ogsaa udhævede, at hans Arbeide var blevet betydelig forögет. Forstanderens Andragende blev indvilget; og Tillægget bestemt at skulle gjælde fra 1 Januarii 1777, „som fra den Tid af, at ovenanförte Huus har været under Arbeide, og usus fructus af fornævnte Engestykke har været Dem betagen".

I 1779 „forflegedes" paa Asylet 12 Sindssyge i kortere og længere Tid; i 1789: 13. I 1802 var det faste Belæg 12; i 1804: 16[2]). I dette Aar blev der til Daarekisten opført en ny grundmuret Bygning.

I 1811 var der 16 Syge paa Hospitalet, i 1814: 23. I de nærmest paafølgende Aar gik Sindssygeafdelingen ligesom Stiftelsen forøvrigt, som nævnt, betydelig tilbage.

I 1816 var alligevel Belægget 24, tolv af hvert Kjøn; i 1818 var der optaget 9 Mænd og 15 Kvinder[3]).

---

[1]) Smlgn. den oftere nævnte «Kommissionsbetænkning», Pag. 31 o. flg.

[2]) Hospitalsarkivet.

[3]) Efter en Opgave i en Skrivelse til 1ste Departement af 2 Marts 1819 af Hospitalets daværende Forstander, Raadmand Ingstad, og Lægen, Regimentskirurg Hausmann. (Rigsarkivet. Kirkedepartementet. 3 Aflev. 9.) — Denne Skrivelse foranledigedes ved, at to Kvækere, Allen og Grellet, havde henvendt sig til Departementet for at faa Oplysninger angaaende Oslo Asyl, særlig med

I dette Tidsrum, heder det i Forstanderens Skrivelse, har der ikke været lagt Jærn eller Jærnlænker paa nogen Syg, hvilket stedse ogsaa kun kommer til Anvendelse i Nödstilfælde. Indretningen er, siger han, for at vedligeholde Renlighed temmelig god, men det forstaar sig selv, at Renlighed er meget vanskelig at gjennemföre ligeoverfor de mest vanvittige Mennesker, som ikke er istand til at holde sig til nogen Orden i saa Henseende. Imidlertid bliver Værelserne hver Dag rengjorte. Enhver har sit Værelse for sig selv, og kun de mest rolige sættes sammen i et Værelse.

Asylet maa dog — som netop omtalt — i denne og den nærmest paafølgende Tid være gaaet betydeligt tilbage. Ved en Undersøgelse af „Dolhusets" Tilstand, som daværende Stadsfysikus, senere Professor *Fr. Holst*, nemlig foretog faa Aar senere, fandt han dette i en yderst daarlig Forfatning i enhver Henseende, hvorom han gav en udførlig Fremstilling[1]).

Blandt mange andre Misligheder nævner Holst her f. Ex., at en Kone og hendes voxne Sön laa i den samme Seng, medens en af Onani imbecil bleven Mandsperson laa i en anden tæt derved staaende Seng. De to Tjenestepigers Sovekammer, heder det videre, havde ingen anden Udgang end gjennem denne Celle. Der opholdt sig 22 sindssvage Personer paa Anstalten, men der fandtes kun til dem alle 7 Par Strielagen og 6 Teppener og deraf intet helt. Tilsammen eiede Asylet blot 18 Skjorter og Særker, hvoraf alene tre til fire kunde kaldes gode. Haandklæder havde de Syge aldrig havt, ligesaalidt som Borde og Stole. Der fandtes ei mere end tre Tvangströier paa Asylet, og disse havde Holst aldrig seet brugte, „ikke engang paa Personer, paa hvilke de med störste Föie burde have været anvendte".

Hensyn til Behandlingen af de Rasende.. — Forstanderen siger, at der stedse har været en Læge paa Hospitalet. Først fra 1811 kan der af de rigtignok ufuldstændige Regnskaber sees at være udbetalt Løn til Læge.

1) «Beretning om Opslo Dollhuses nuværende Tilstand, samt Vink til sammes hensigtsmæssigere Indretning og Forslag til Oprettelsen af en ny Helbredelsesanstalt for Sindssvage». (Budstikken, 3 Aarg. 1822, Pag. 595 o. flg.)

Trods denne indtrængende Forestilling og de forskjellige gode Forslag, der ledsagede samme, blev der dog kun foretaget ganske ubetydelige Forbedringer[1]) ved Anstalten. Nogen væsentlig Forandring indtraadte først heri, da Kronprins *Oskar* som Vicekonge i 1824 havde besøgt Asylet og fundet Tilstanden aldeles utilfredsstillende. Der blev nu efter hans Tilskyndelse taget alvorlig fat paa Sagen; og i Aarene 1825—26 blev Asylet udvidet ved Opførelsen af en ny Tilbygning, ligesom der blev indført forskjellige Forbedringer i hygieniske og andre Retninger.

Antallet af de indlagte Sindssyge var i Aarene 1826—1830 gjennemsnitlig dog kun 18; i 1840—1842 endog blot 9; i 1856 var Belægget 31. Ifølge kongelig Resolution af 10de Juli 1865 blev Asylet atter opbygget og udvidet, hvorved der blev Plads for 40 Sindssyge. Ved Udgangen af 1881 var Belægget 41.

Hospitals-kirken.

Istedetfor den ældre Kirke blev der for frivillige Gaver opført en ny Kirke 1734, der stod under samme Tag som Hospitalet. I Januar 1794 brændte Kirken ned tilligemed, som nævnt, den nordre Fløi af Hospitalet. Kirken blev dog snart gjenopført og allerede indviet 11 Mai 1796. Den 1 Juli 1880 overtog Kristiania By den gamle Hospitalskirke og lod den istandsætte for at bruge den som midlertidig Kirke[2]) for den nye „Oslo Menighed", der oprettedes 1 Oktober 1880.

Den omtalte Hospitalsfløi blev derimod ikke gjenopført; og den gjenstaaende Bygning har siden undergaaet en større Istandsættelse. Af den nuværende Stiftelse er det saaledes kun meget Lidet tilbage, som har tilhørt det gamle Minoriterkloster; men den har dog stadig staaet paa den samme Grund, og den historiske Forbindelse har aldrig været afbrudt.

---

[1]) «Kommissionsbetænkningen». Pag. 37.

[2]) Hospitalet forbeholdt sig imidlertid sin Eiendomsret til den.

5) Der nævnes endelig ogsaa et **Maria Hospital** paa Hovind i Aker, — **Hofuinar spital**, — hvis nærmere Historie endnu ikke kan siges at være fuldstændig opklaret. Man troede engang, at der her skulde have ligget et Johanniterhospital, hvilket dog allerede *Lange* har vist ikke kan have været Tilfælde. Han antager derimod, at Hovind har været et Hospits under Nonneseter Benediktinerindekloster i Oslo[1]) og nærmest forbundet med Akers gamle Kirke, der ligeledes laa under Nonneseter. Derfor skulde ogsaa Hofvin, som havde sin egen Kirke, være helliget til Jomfru Maria ligesom Klostret selv. I den „røde Jordebog“ af Biskop *Eystein* (Pag. 299) heder det ogsaa: Hofvind Hospital.

„Eignir þeir, sem liggia til Hofuinar spital, standa skrifuaðar viðr Akrs kirkju“[2]).

Denne Antagelse kan dog alligevel neppe være rigtig efter de Oplysninger, som fremkom i en mærkelig Retssag, der blev afgjort paa Herredagen i Oslo 29 August 1599[3]) angaaende Besiddelsesretten til Hovind og „Povelsgaarden“ i Oslo. *Jørgen Skrøder* og *Nils Kristensen*, Forstandere paa Oslo Hospital, havde nemlig indstevnet Læsemesteren i Oslo, den anseede *Halvard Gunnarsøn* († 1608), fordi han efter deres Mening urettelig oppebar Indtægten af disse Eiendomme. *Skrøder* gjorde her i Henhold til en gammel Jordebog Paastand til Fordel for Oslo Hospital paa „Hofvin och Capella, der hos ligger, och Povelsgaarden, som fordums tilhørende **Hospitale sacerdotum**, der er ødelagt och afschaffit“. Magister *Halvard* oplyste derimod

---

[1]) Sagnet ved endog at fortælle om en underjordisk Gang, der skulde have ført fra Hovind til Klostret.

[2]) De vedrørende Blade er imidlertid tabte.

[3]) Hele denne Sag findes udførlig gjengivet i «Norske Samlinger» (2 Bd. Pag. 314—315) efter Afskrift af Herredagsdomme 1599 af Professor **Brandt**, som jeg ogsaa har benyttet. Kortelig omtales den ligeledes i «Halvardi Gunarii Acrostichis» af A. E. Eriksen. (Indbydelsesskrift til Examen ved Aars og Voss's Latin- og Realskole. Kristiania 1870, Pag. 15.)

paa sin Side for det Første, at disse Gaarde og Tomter havde tilhørt Kapitlet og Kannikerne ved Domkirken, „och dennum eptherfølgit vdj en roelig heffd wmageløst wdj nogle hundrede Aar, Ock aldrig nogen tiid schall hafue Liggit till Sancti Laurentii Spetall her wed Opsloe, — og dernæst, at Domkirkens Prester og Kanniker her havde havt „et hospitall till de gamble Udleffuede Cannicker och Prester her hoes Dombkircken, som kaldis Hospitale sacerdotum, Huortill de hafde beskickit fornævnte Pouelsgaard till deris waaning og hoffuin till deris Auffuelsgaard". Siden derimod „der Cannickerne och Presterne finge Forlouff adt giffte sig" (ɔ: ved Reformationen), godtgjorde *Halvard* endvidere, blev Hospitalet i „Povelsgaarden" ophævet, og Renten af denne ligesom af Hovind tillagt „Erkepræsten" og „bevilget og konfirmeret stedse og altid at blive til Læsemesterens Underholdning[1]). Ved Dommen tilkjendtes derfor ogsaa Magister *Halvard* de omtvistede Eiendomme, „som nu baade han og hans Formand havde havt i over 60 Aar, og som altid havde fulgt Domkirken, siden hospitale sacerdotum var bleven ødelagt".

I en Fortegnelse fra 1601 over det Jordegods, som tilhørte Andreasalteret i Domkirken, findes ogsaa opført Hofvin[2]). En lignende Oplysning findes ogsaa, som *Y. Nielsen* har gjort opmærksom paa, tilskrevet i en Jordebog over Oslo Kapitels Gods fra 1595[3]). Her siges der nemlig:

„Denne Gaard Hofvind var udi gamle Dage de kranke siuge och blinde Kannikers og Presters Avelsgaard og var lagd dennom till Underhold, som icke kunde gjöre nogen tieneste ..... och var Povelsgaard udi Osloe forskrevne Kanniker och prester, som siuge och krancke vare, deris hospitall".

---

[1]) Titelen af Erkepræst, der i den katolske Tid var tillagt Præsten ved Domkirken (Halvardskirken) i Oslo, blev efter Reformationens Indførelse optaget af «Læsemesteren» ved Gymnasiet der.

[2]) Efter «Oslo Capitels Privilegier af den beseglede Copibog, udskrevne Anno 1601. Fol 138». Rigsarkivet. (N. Samlinger l. c.)

[3]) Se: Kristiania Bispearkiv, — 2 h h. Rigsarkivet.

Hovind skulde altsaa efter dette altid kun have været en Avlsgaard under et Hospital i „Povelsgaarden" for Kannikerne ved Domkirken, hvilket saavidt bekjendt forøvrigt ikke nævnes noget andet Sted. Dette synes dog mindre rimeligt, da Hovind forunden selv at føre det bestemte Navn af et Hospital, tillige havde sin særskilte Kirke, hvad man dog ikke skulde have ventet paa en Staden saa nærliggende „simpel Avlsgaard". Hofvinarhospitalet har ogsaa aabenbart til langt ind i den senere Middelalder staaet i en ikke ringe Anseelse, Noget, som heller ikke synes saa godt foreneligt med denne Antagelse. At dette har været saaledes, fremgaar tydelig af et Brev, som Erkebiskop *Vinalde Henriksøn* udstedte i Oslo 5 Mai 1395[1]), hvori han og Stiftets Biskop *Eystein* skjænkede 40 Dages Aflad til de oprigtige Bodfærdige, som paa visse bestemte Festdage besøgte Hospitalskirken, — ecclesia hospitalis beate Marie virginis dicti Hoffwinar, — eller rakte den en hjælpsom Haand. Det turde vel derfor maaske være rimeligere at antage, at der oprindelig har været et Hospital paa Hovind, hvis Stiftelsestid imidlertid er ganske ukjendt. Dette Hospital har — ialfald i en senere Tid — været knyttet til Domkirken og kun været bestemt for dennes Geistlighed. Heri er der da igjen senerehen — og rimeligvis maaske først nogen Tid ud i det 15de Aarhundrede — skeet den Forandring, at det egentlige Hospital er blevet flyttet over til den oftere nævnte Povelsgaard i Oslo, medens Hovind er blevet en almindelig Avlsgaard.

Hospitalet i Povelsgaarden blev, som omtalt, nedlagt ved Reformationen. Rester af den gamle Hofvin Kirke, der var opført af Sten, stod endnu igjen i Slutningen af det 16de Aarhundrede[2]).

---

[1]) Diplom. Norv. No. 522, 3 Bd.

[2]) Efter «Biskop Jens Nilssøn's Visitatsbøger og Reiseoptegnelser», 1574—1597. Udg. ved Y. Nielsen; Kr.ania 1880. Pag. 5.

Det gamle Fattighus.

I Kristiania (Akersgaden 13) ligger der en Fattigstiftelse for aldrende Kvinder, der almindeligvis kaldes „det gamle Fattighus“. Dennes Oprindelse er ukjendt; men den har dog rimeligvis først ligget i det gamle Oslo og er efter Branden overflyttet til det nyanlagte Kristiania. Et Legat fra 1594, som var stiftet af den førnævnte Lensmand *Ludvig Munk* for Fattige i Oslo, blev nemlig henlagt hertil. I Kristiania omtales Stiftelsen ogsaa under det ovenfor angivne Navn allerede i 1629; den kunde da optage tolv Fattige. Fattighuset blev først i 1812 anlagt paa det nuværende Sted i Akersgaden, efter forinden at have været flyttet om til forskjellige Steder. Den gamle Bygning blev nedrevet i 1850-Aarene og en ny opført og indviet 3 Mai 1857. I 1856 var der paa Anstalten 22 Fattiglemmer[1]).

Det ligger, synes jeg, ikke saa fjernt her at formode, at dette „gamle Fattighus“ maaske har været en Fortsættelse af det „almindelige Sygehus“, hvortil St. Jørgen's Hospital i Oslo i Aaret 1530 gik over.

Hamar.

St. Jørgen's Kirke.

Hamar. 1) Efter en ældre Beskrivelse af Staden Hamar[2]) skal der her i Middelalderen have været en St. Jørgen's Kirke af Træ, hvis Oprindelse forøvrigt er ukjendt. Denne Kirke, siger *Lange*, har vel her, som almindeligt overalt ellers, været forbundet med et Sygehus og da rimeligvis et for Spedalske.

Boeck og *Danielssen*[3]) mener derimod, at dette ikke kan have været noget Leproseri, da der antagelsesvis ikke har været saamange Spedalske i det Indre af Landet, at der her skulde have været Behov for et eget Hospital, eller

---

[1]) N. Stiftelser; 3 Bd.

[2]) «Gammel Beskrivelse over Staden Hammer», forfattet 1623 af Sognepræsten Mikkel Andersen Aalborg. (Thaarup's Magazin, 2 Bd. Kbhvn. 1802—1803.)

[3]) l. c. Pag. 103.

ogsaa, siger de, har man vistnok i Norge som andetsteds oftere forvexlet Spedalskhed med andre Sygdomme.

Det maa dog her erindres, at Leproserierne i Middelalderen var saa hyppig indviede til St. Jørgen, der tilligemed St. Lazarus var de Spedalskes Skytshelgen, at man ved et St. Jørgen's Hospital nærmest maa tænke paa et Leproseri. Dette Udtryk har vel derfor ogsaa betegnet det Samme i Norge, hvor det dog synes som om dette Tilnavn først i en senere Tid er bleven almindelig tilføiet de ældre Leproserier. I Danmark, hvor heller ikke fra Begyndelsen af alle Leproserier var helligede til St. Jørgen[1]), blev dog dette efterhaanden saa almindeligt, at de tilsidst gjerne simpelthen kaldtes St. Jørgen's Gaarde[2]).

Med Hensyn til Spedalskhedens Udbredelse i Norge maa jo, som før antydet, Sygdommen i denne Periode bestemt have hersket paa flere Steder, hvorfra den senerehen er forsvundet. Det tør vel derfor ogsaa være rimeligt, at den kan have hersket i det Indre af Landet her som overalt forøvrigt i Europa i Middelalderen.

Det maa ogsaa erindres, at om der end selvfølgelig ofte kan have været gjort Feiltagelser i Middelalderen i Henseende til Spedalskhedens Erkjendelse, saa havde man dog paa den anden Side tydelig nok hyppig et mærkelig godt Kjendskab til de forskjellige ydre Former af Sygdommen.

Noget Nærmere er forøvrigt ikke kjendt angaaende dette mulige Leproseri i Hamar. St. Jørgen's Kirke synes endnu at have bestaaet i 1553, men blev senere efter en Beretning[3]) skyllet ud i Mjøsen af en Vandflom.

---

1) Mansa, l. c. Pag. 36, 41 o. a. St.

2) Denne Betegnelse anvendes ogsaa i den norske Kirkeordinants af 1607, hvor der tales om Spedalskhedens Tilbagegang her i Landet.

3) «Nogle Optegnelser om Hammers Domkirke og andre Oldsager i Vangs Præstegjeld», af Sognepræst N. Sverdrup i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede. (Thaarup's Magazin; 2, 297.)

St. Antons-klostret.

2) Fra Slutningen af det 13de Aarhundrede omtales en St. Antonius's Kirke, som Stadens Biskop *Thorfinn* i sit Testamente[1]) 1284 skjænkede fem Mark. Der omtales ogsaa senereben et St. Anton's Kloster her, som formodentlig har været det Samme som denne eller staaet i Sammenhæng med den. Efter sit Navn har det vel altsaa været et Klosterhospital af St. Antonsordenen[2]) til Pleie af Syge og Pilegrimme, der aarlig i store Skarer drog fra Viken til Nidaros over denne Egn.

Om Stiftelsen vides forøvrigt Intet; men man kan se, at St. Antonsordenen idethele udfoldede en ikke ringe Virksomhed i Norden i den senere Middelalder. I Aaret 1403 kom saaledes en Munk *Theodorik*, der kaldte sig for St. Anton's Nuntius for Danmark, Sverige og Norge, til Vadstena Kloster. Her lod han kundgjøre ved Opslag paa Kirkedørene, at han medbragte Relikvier, som havde tilhørt St. Anton og mange andre Helgener. „Enhver“, erklærede han, „som rørte ved disse Efterladenskaber af den hellige Antonius, blev strax frelst for tre store Plager, nemlig den hellige Ild, pludselig Død og den faldende Syge. Dette var vel kjendt og prøvet i alle Lande undtagen i disse“.

1417 optraadte en *Ivent Sasse*, som maaske stod i Forbindelse med denne Theodorik, paa Island for at indsamle Penge der til Antoniusordenen. Han blev overalt velvillig modtaget af Folket og kom i stort Ry for sine mange Undergjerninger. (Keyser.)

[1]) Testamentet findes gjengivet i sin Helhed hos Suhm; X, 1027.

[2]) Denne Orden skrev sig fra Slutningen af det 11te Aarhundrede i Sydfrankrige og havde som sit væsentligste Formaal at pleie Syge, i Begyndelsen kun de saakaldte St. Antonssyge, senerehen ogsaa andre. St. Anton's Ild — «den hellige Ild» eller «Helvedes Ild», som Sygdommen ogsaa hed, havde faaet det første Navn, fordi Benene af den hellige, ægyptiske Eneboer Antonius († 356), som angivelig blev opbevarede i en Kirke i Vienne (Dauphinée), fornemmelig ansaaes som kraftige til at fordrive den. St. Antonius blev idethele almindelig paakaldt mod Pest og andre Smitsoter.

Omkring Aaret 1500 flyttede rimeligvis en Del Antonsbrødre, som nævnt, over til Nonneseter i Bergen. I 1510 udstedte *Olaf Steinssøn*, humilis prouisor domus ejusdem (ɔ: sancti Anthoni): in Nwnesetther et Brev[1]), hvori han optog en Helge Dyresdatter ad almam fraternitatem st. Anthoni og gav hende fuld Delagtighed i alle de gode Gjerninger, som blev udførte Nat og Dag i samtlige Ordenens 365 Klostre og Hospitaler, imod at hun skjænkede et aarligt Bidrag: — St. Antonsbrødrene i Bergen.

„pro sustentatione fratrum pauperum et infirmorum, jehennali igne contritorum seu alias in membris mutilatorum in dictis monasteriis pro tempore degentium“....

Om St. Antonsbrødrenes Virksomhed i Bergen er forøvrigt intet Nærmere bekjendt. Denne kan dog vistnok idethele neppe have været af nogen synderlig opbyggelig eller heldbringende Natur, eftersom de allerede i Aaret 1528 blev udjagede af Klostret paa *Fredrik I*'s Befaling, „da Brødrene ogsaa uskjelligt og løsagtigt Levnet bedreve“.

Klostret skjænkede Kongen nu, som nævnt, til *Vincents Lunge.*

3) Der omtales endelig ogsaa fra Slutningen af det 13de Aarhundrede et Hospitale Hamariense, som var forbundet med et Helligaandskorses Kapel. Den førnævnte Biskop Thorfinn testamenterede „item ad fabricam Capellæ sanctæ crucis apud Hospitale Hamariense L marcas Noricanas“. — Helligaandshospitalet.

Forøvrigt vides Intet om dette Hospital. Man kunde tænke, at denne Stiftelse muligens havde været den samme som den førstnævnte her, men dette stemmer ikke med Beskrivelsen af deres Beliggenhed. (Lange.)

---

[1]) Diplom. Norv. No. 1036, 2 Bd.

Efterskrift.

Det omtalte Skrift (Pag. 32) af Erkebiskop *Eystein*, der i den Form, hvori det nu foreligger, skriver sig fra Erkebispens Ophold i England (1179—1182), er nylig udgivet i Oxford af *Fr. Metcalfe* under Titelen: „Passio et miracula Beati Olaui", 1881. Det heder her (Pag. 115) under Omtalen af et Mirakel med en vanfør Gut:

„Puer quidam, qui, morbo superueniente in membris organicis, retrorsum contractos habebat pedes, ad ecclesiam beati olaui martiris a matre et fratribus est adductus. Cum in hospitali eiusdem ecclesie, quod infirmis deputatum est, requiesceret", ... aabenbarede den hellige Olaf sig for ham i Drömme og lovede ham Helbredelse. Strax efter vaagnede Drengen op og var frisk som för.

Denne Fortælling taler forøvrigt for, at Hospitalet ialfald dengang endnu ikke udelukkende var bestemt for Spedalske. Saaledes blev det derimod, som nævnt, senereben og rimeligvis, da Fattigstiftelserne paa Ilevolden blev opbyggede.

Den særskilte Bygning for Daarekisten i Trondhjem blev opført 1780, men kunde blot optage 5 Sindssyge. Den blev udvidet 1801—1802 og blev nu beregnet paa at rumme 16 Syge. I Almuens Mund gik den sædvanlig under Navnet «Trunken».

Rettelse.

Pag. 30, 6te Linie franeden, staar: dog kun, hvilke Ord udgaar. Samme Pag. efter 2den Linie franeden tilføies: Kristiania 1828. (Anmeldt i.)